

Уладзімер Глыбінны

На съятоў зямлі

**Выдавецтва Божым Шляхам
Лёндан 1972**

Uladzimer Hlybinny

IN THE HOLY LAND

**On God's Highway, London 1972
Druck: „Logos“ G.m.b.H., München 19, Bothmerstr. 14**

УСТУП

З княжага Полацку ў святы град

«...Пріими дух мой от мене во святем граде
Твоем Іерусаліме, пресели мя в Вышній град
Твой Іерусалим. Покой мя на лоне
Патриарха Авраама со всеми угождшими
тэ, аминь».

З малітвы Св. Еўфрасіні Полацкай

Калі дванаццацігадовую полацкую князёйну Прадславу ахінула раскоша Святога Духа і падказала ёй ісьці ў манастыр, ніякія спакусы даброгаў сьвецкага жыцьця ня спынілі навагі прыніць паstryжэнныне. Колькі ні галасіла ейная маці і як ні стараўся пераканаць яе ў перавазе людзкога жыцьця ейны бацька - князь Юры Святаслаў Усяславіч, як ні спакушалі яе багатыя, знаныя жаніхі з князёўскіх родаў, і як, нарэшце ні стараліся ўзьдзеіць на яе родныя дзядзькі, не скарылася маладая князёўна. Голас Божы ў ёй выявіўся мацнейшым і непераадольным перад абліччам абы якіх спакусаў. И вось унучка славутага Полацкага князя-волата Ўсяслава становіца манахінай Еўфрасініяй, каб служыць Божай справе, будаваць манастыры, шырыць духовае слова, перапісваючы кнігі, малюючы абразы, вышываючы рызы, упрыгожваючы мастацкім каштоўнасцямі крыжы, выхоўваючы манашак у пашане і любові да Бога, дапамагаючы

бедным. Пад ейным кіраўніцтвам прынялі паstryжэныне родная сястра Гардыслава (Аўдакія), стрыечная сястра Звеніслава (Еўпраксія), пасьля дзьве пляменыніцы, Агафія і Еўфімія. А на схіле свайго жыцця Сьв. Еўфрасінія знайшла ў сабе досьць сілы, каб разам з сястрою Еўпраксіяй і братам Давідам паехаць у святыя месцы Палестынскія. Наведала Канстантынопаль, Сабор Сьв. Сафіі і іншыя цэрквы, прыняла багаславену патрыярха На Святой Зямлі колькі разоў пакланілася Гробу Гасподняму, паставіла там залатую кадзільніцу і прасіла Госпада Бога ў маліцьве, каб спадобіў яе адыйсыці ў лепшы съвет у Святым горадзе. Праз 24 дні пасьля занядужання аддала дух Богу 23 траўня 1167 г. і была пахована ў Палестынскім манастыры Феадосія. У 1186 г. мошчы Сьв. Еўфрасініі былі перавезены ў Кіеў, адкуль у 1910 г. былі перанесены ў родны горад Полацак.

Летапісцы княжага града Полацка адзначаюць асаблівую славу тога места, што ўзгадаваў такую слайную дачку, «навесту Хрыстову», прападобную Сьв. Еўфрасінію Полацкую. Ейны шлях з княжага Полацку ў далёкую Святую Зямлю і Святы град Ерусалім заўсёды быў і будзе на векі вечныя пущаводнай зоркай для ўсіх тых, хто прагнє адведаць пакутную радзіму Хрыста. Э гэтай думкай не разлучаўся і наш беларускі паломнік, які пасьля 799 гадоў пасьля Сьв. Еўфрасініі прайшоўся ейнымі шляхамі па гарачай Палестынскай зямлі ў пошуках тae-ж духовае і жыватворчае вады, што вадзіла і водзіць цi аднаго паломніка з усяго съвету да Хрыстовае крыніцы.

I. **У дарозе праз ярдань...**

«Дожджык, дожджык, перастань!
Я паеду на Ярдань...»

(З песні)

Усевалад Ціхановіч усю ночную дарогу праз акіян, Францыю, Італію ды Сяродземнае мора ніяк ня мог дайсьці да спакою. На ўсходзе далягляд заружавеў нечакана рана, і вочы мімавольна цягнуліся пасалавельм позіркам да самалётнага вакна, пад вузенькай проламкай якога пераліваліся на ўсе лады й адценыні нязвычна зыркія, да болю ў зренках праменыні раныняга, яшчэ поўнага белаты, сонца. А яно раптам пачало ўсё больш настырліва і рашуча наступаць з усходу. Тае начы нібыта й ня было. У дрыготкім гуле неяк неўзажажна прабеглі гадзіны ночнае рупнасыці. Неўспадзеўкі морак пачаў таяць і каля Ўсевалада. Адылі, нат прыпаўшы да празрыстае шыбіны і любуючыся то бляявымі хмарынкамі, якія суцэльнай коўдраю ўсьцілалі акіян унізе і тварылі ўражаныне нябеснага скляпеньня пад самалётам, то жмурачыся ад сьвітальнага заранку, ён ня мог вызваліцца ад глыбокага ўтрапеняня, якое ім уладала скрозь. Ніякая пярэстасць і нязвыкласць уражаныняў не магла адцягнуць яго ад тae галоўнае думкі, што сьвідравала голаў і будзіла трапятаныне ўсхваляванае душы. Мroi пераносілі яго з прасыягаў акіяну, пазней з прастораў французскіх палёў, што набягалі зелянінай

дуброваў і жаўцізною пшанічных палетак, а далей ад італьянскіх дбайна высаджаных садоў і панатыканых уздоўж узьбярэжжа каменных глыбаў-гарадоў, туды... куды ён цяпер ляцеў пасля столькіх год мараў, плянаў, меркаванняў, трывальненняў. У думках і ўявах ён ужо даўно, ад пачатку рыхтаванняў быў там, куды цяпер высака ў паднябесі нёс яго гэты ракетны лятун.

Святая Зямля!.. О, як яму жадалася хутчай адчуць пад падэшвамі гарачыню распаленага пяски, па якім хадзіў Вялікі Збаўца, сваімі вачыма навечна занатаваць у памяці так добра ведамыя з Святога Пісьма, дарагія сэрцу мясціны! Прадчуванье бліzkімі іх пачалося ўжо ў Сірыйскай пустыні, калі за вокнамі трамвая, што на ўсю хуткасць нёс паломнікаў на поўдзень ад Дамаска да Ерусаліму, навыперацкі беглі бясконцыя палі чорнага каменя ды занядбанага людзьмі парыжэлага пяски. Перад зымскімі, калі дзённая гарачыня раптам пачала зьнікаць пад павевам прахалоды, а трамвай сунуўся ўздоўж даліны з першымі адзнакамі пажоўкай зеляніны, было абвешчана, што падарожныя ўжо на запаветнай Палестынскай Зямлі. Недзе ў перадгор'і час-часам пабліскавала істужка далёкай рачулкі. Яна то зьнікала за горамі зыбучага пяски, то зноў раптоўна зіхацела няроўнай цененъкай палоскай на даляглядзе. І раптам, зусім нячакана, ужо ў непрагляднай цымноце аўтобус запыніўся адразу за мостам на высокім насыпу.

- Рака Ярдань! - пранеслася ад аднаго да другога шапатлівым голасам уразлівая навіна.

- Святая Ярдань! - ураз адгукнулася маланкай у съедамасыці кожнага паломніка. І кожны навыперадкі подбегам стараўся хутчэй апынуцца на беразе каля струменю, якім калісъці амываўся ў духовай раскошы наш Вучыцель. Паломнікі пачалі згружвацца на ўсхонным каменным беразе, які якраз каля мосту тварыў досьць шырокую пляцоўку. Кожны пільна ўзіраўся ў таямнічы бляск віратлівага невялікага струменю ўнізе, цікаваў водбліскі ўзыходзячага маладзіка ў ім і з нявыказным трапятаньнем сэрца ўслухоўваўся ў ягонае ціхае, поўнае таёманага сэнсу, вуркатаньне. Неўзабаве Ўладыка, суправаджаны колькімі съятарамі-паломнікамі, распачаў маленьне. Аб'яднаныя паломніцкім энтузіязмам галасы ўскланулі прастору. Гулкае рэха далёка ў горы і пустыні панесла слова малітваў, поўных чалавечага смутку і болю за таго, чылі імем на векі вечныя стаўся слаўным і набыў незгасальнае сымбалічнае сілы гэты выток жывое вады сярод няжывой, здавалася-б, спаленай дашчэнту, пустыні. І доўга-доўга ночную цішыню пустыні, што аддавала цяпер назапашанае за доўгі ліпеньскі гарачы дзень цяпло бяздоннай нябеснай сіні, разрывала гучна-вымоўная слава Госпаду-Богу, паслаўшаму свайго Сына для выратаванья роду чалавечага. Кожны з самага дна свайго сэрца выказваў поўным голасам бязъежную ўдзячнасць Усівывшняму за шчасце спадобіцца хоць у нечым Божаму Сыну і прайсьціся ягонымі пакутнымі дарогамі. Дзіваліся ў небе карагоды зорак. Спасыцярожліва з вышыні ледзь-ледзь

съяціў зубцаваты акраец месяцца, што бліскучай падковай узыходзіў над галовамі незнаёмаў і ледзь кранаўся іхных узбуджаных, бледных у ночным съятле, твараў.

Па часе ўсе спакваля вярталіся да аўтобуса. Рэшту дарогі ніхто не адазваўся ні словам. Ніхто не пачуваў сябе ў стане парушыць агульнае ўрачыстасці пачуцьцяў, якія паланілі кожнага ў роўнай меры. Дарма, што гэта было адно спатканыне з пачаткам ракі па дарозе, што яшчэ мусіць адбыцца ў іншым месцы сустрэча з адмысловай мэтай вадохрышча і съятой малітвы на Съяшчэннай рацэ, аднак гэтае першае запазнаныне з ёю пакінула па сабе глыбокі сълед. Ва ўнісон з усімі Ўсевалад Ціхановіч таксама ніяк не адыйшоў ад одуму ўсю дарогу. Яму яскрава згадвалася, як ён малым з іншымі дзецьмі менскае акраіны ў летні дождькы, закасаўшы свае штаніны, гойсаў праз лужыны вады і голасна съпяваў:

Дождькы, дождькы, перастань Я паеду на Ярдань Богу маліцца, Цару кланіцца!

І неяк так заўсёды здаралася, што Ўсявышні ўслухоўваўся ў дзіцячу шчырую беспасярэднюю просьбу і дарараваў канец дажджу. Радзелі цёмныя хмары, съявлела паветра, а за момант паказвалася сонца і пачынала люстраваць бліскаўкамі паверхню набраклае зямлі. На ўскос нябеснага выгіну клалася пярэстая вясёлка. Дзіцячай радасці ня было канца! Хлапчукі брызгаліся рэшткамі гаварлівае вады зъбягаючых у раку раўчукоў, нібыта съпяшаючыся спажыць з

Божага дару зямліцы. Дрэвы і травы пілі й пілі, каб напіцца за ўсе сухія дзянькі ды надоўга наперад. Усё пералівалася ў колерах яркага сьвятла і зыркае зеляніны. Съвет быў напоўнены шматфарбнасьцяй і выдаваўся гэткім яркім, як ніколі пазыней. Цуда Божае тварылася на нашых вачох і давала дзіцячаму ўяўленню безліч доказаў, што Божанька адгукaeцца, калі Яго просім.

Ня думаў тады, не гадаў, што цяпер, амаль праз поўсотні гадоў, давядзецца пазнаць такое шчасце, беспасярэдне ўбачыць і адчуць гэтак часта згадваную раку.

- I хіба-ж ужо ні цуда, што адно называе ў дзяцінсцьве стаецца яваю на склоне жыцьця? - думаў і дзівіўся ўпотай Усевалад, адно адчуваючы, што нешта падобнае думаюць і адчуваюць іншыя, што панурыліся цяпер у свае ўспаміны і баяцца адно, каб нехта не скрануў іх з таго одуму.

Так незаўажна мінулі ў цемені колькі высокіх горных насыпаў. Ужо апоўначы раптам зас্বяціліся ў далячыні агні вялікага места. Неўзабаве начны незнамы горад вітаў падарожных гулам машыннага руху, варухлівым натоўпам начных гулякаў. Неўзабаве гатэльныя службоўцы ў эўрапейскіх гарнітурах, але з арабскімі аліўкавымі ад загару тварамі прымалі і разъмяркоўвалі прыбылых. Чулася нязвычайная, незнамая гаворка, шмат было беганіны і гармідару. Нарэшце ўсё ўспакоілася. Каждага чакала ў пакоях стомлівая кароткая, адылі горача-ўдушлівая паўднёвая ноч. Ад узрушэння вочы доўга не зыліпаліся. Аднак стома даканала свайго.

Ніхто гэтак і не пабачыў, як золак прышоў на зьмену кароткай начы, а ўсьлед за ім пачулася звыклая для ўсходу муэдзінавая перад-ранішняя песьня-заклік да магамэтанаў, каб дбалі пра Бога. Кажны засынаў, трывънячы пра прышлы дзень.

II. **Сэрца съвету**

«Светися, светися, Новы Іерусалиме...»

З Вялікоднага Канону

І вось нечакана рана пакоі паломнікаў былі залітая святылом паўдзённага съвяцілы і пачалося жыцьцё ў самым асяродку зямлі, да якой звязрталіся і якой дыхалі заўсёды нашы сэрцы, калі згадваліся ў малітве боскія чыны нашага Збаўцы. Перш-наперш нашыя душы цягнуцца да Храму Жываноснага Гробу Гасподняга ў Ерусаліме. Гэта якраз самае запаветнае месца на Святой Зямлі, дзе кожны камень апавяшчае бязъежную любоў да нас Боскага Сына.

Мы ледзь ні подбегам міаем Дамаскую Браму, што адлучае Стары Ерусалім ад Новага, праціскаемся сілком праз пярэсты натоўп гаманлівых арабаў, што суцэльным патокам запаўняюць вузенікія вулкі са сваім скарбам на осьліках, не звязраем увагі на гандляроў, што чуць ні сілком старающа зацягнуць нас у свае крамы, паразьвешваўшы на вуліцах свае тканіны, кумпякі забітых бараноў, павыстаўляўшы тысячы мяшэчкаў крупаў, муکі, сушанае і сувежае гародніны і садавіны. У нашай галаве адна думка, адзін намер - хутчэй дапяць тога запаветнага сэрца, дзе дзеля любові да нас грэшных адбылася тая тайная ахвяра Збавеняня.

І вось, пасъля здавалася-б бясконцага змаганыня і пераадолення гандлярскіх спакусаў

меркантыльнага съвету па дарозе, нарэшце мы каля Храму Жываноснае Дамавіны. Ён увесь у абытмах іншых царкоўных пабудоваў: Грэцкай Патрыярхіі, Лацінскага, Армянскага і Коптскага манастыроў. Дзеля таго яго ня відно здалёку. Пасьля землятрусу 1827 г. ангельскія інжынеры ўмацавалі яго жалезнымі і драўлянымі контрфорсамі. Ужо каторы год Храм у рыштаваньнях дзеля таго, што адбываецца рамонт. Дзень і нач чуеца стук малаткоў: выпрабоўваецца кожны камень, каб уся пабудова не абвалілася ў крытычныя часіны землятрусаў, якія часам наведваюць гэты край. Усімі працамі кіруюць тры архітэктары: француз, грэк і армянін. Разам з тым праводзяцца раскопкі. Ужо дакапаліся аж да пластоў з часоў крыжаносцаў. А не так даўно ужо дайшлі нават да фундаманту з часоў Царыцы Алены, г.зн. IV стагодзьдзя.

Тут, дарэчы, будзе на часе прыгадаць крыху з гісторыі гэтага найвызначнейшага Храму ў съвеце.

Пасьля разбурэння Ерусаліму ў 70 годзе нашае эры аж 180 гадоў цягнулася зынявага і ганьбаваньне з боку паганскіх рымлянаў. Язычнікі зьдзекваліся над помнікам Бессымяротнасці. Каб схаваць ад чалавечых вачей Выратавальную Пячору Ўваскрошанья, яны навезылі адусюль зямлі і каменіяў, рознага съмяцця і засыпалі імі ўсю тэрыторыю Жарсыцяў Хрыстовых, пазней забрукавалі каменіямі. А Імпэратор Адрыян пабудаваў на Галгофе Храм Вэнэры, а на месцы Ўваскрошанья Хрыстовага - Храм Юпітэру. З тых часоў Галгофа і ўвайшла ў межы гораду. І адно ужо

ў чацьвёртым стагодзьдзі тое месца было ачышчанае ад съмяцьця аж да зямлі, паганскія пабудовы былі зруйнаваныя, і перад вачыма зноў адчынілася Выратавальная Пячора, съведчанье съятога ўваскрошання. На царскі загад быў пабудаваны варты яе Храм. Царыца Алена, дарма, што мела ўжо 80 гадоў веку, сама прыехала ў 326 годзе ў Ерусалім, каб кіраваць пошукамі крыжа Гасподняга. Па ейных плянах і будаваліся Хрысьціянскія Храмы па ўсёй Святай Зямлі. Рэшты ейных Храмаў і на сяныя служаць маякамі і паказынікамі дакладных месцаў Эвангельскіх падзеяў. Паводле ейных храмаў пазней будавалі імпэратор Юстыніян, і крыжаносцы, і ўсе хрысьціянскія дойліды пазнейшых стагодзьдзяў.

Храм Уваскрошання Хрыстовага, гэты Новы Ерусалім, быў нагэтулькі дасканалым узорам хрысьціянскага дойлідства і цалкам зіхацеў золатам і мармурам, што ўяўляў сабою незраўнаны ні з чым узор вялікапышнасці і хараства. Нездарма аб ім съпяваетца ў Вялікодным Каноне: «Светися, светися, Новы Іерусалиме...» Дарэчы, тагачасны Храм быў у тро разы большы за сучасны.

Храм Уваскрошання Гасподняга ўжо тады аб'яднаў сабою пад адным дахам Пячору Ўваскрошання Хрыстовага, Галгофу і месца Знаходжання Крыжа. Гэта быў Храм вялізарнешых памераў. Знадворку съцены былі зробленыя з цёсаных каменіняў. Зьверху царкву пакрывалі волавам, а ў сярэдзіне столь з разных кесонаў накшталт шырокага мора. Яно пашыралася над сярэднім нэфам, пакрытым

золатам, якое асьвечвала ўвесь храм блескам накшталт праменяняў сонца.

Ува ўсю даўжыню Храма ішлі Калянады. Насупраць трох усходніх уваходаў у Храм было дванаццаць калёнаў па колькасці Апосталаў. Яны былі ўпрыгожаныя па капітэлях вялікімі сярэбранымі келіхамі.

Урачыстае асьвячэнне Храма Ўваскрошання Хрыстовага айцамі Тырскага Сабору 13 верасьня 335 году адзначаецца да сёньня съятам «Аднаўлення Храму ў Ерусаліме» штогодне 13 верасьня, ведамага ў народзе, як съята «Слову ўчыненні Воскресения», г.зн. заместа нядзелі дзеля таго, што 13 верасьня не заўсёды выпадае на нядзелю.

Аднак пабудаваны царыцай Аленай у IV стагодзьдзі вялікасны Храм Уваскрошання Гасподняга не захаваўся да нашых дзён. Ён неаднаразова разбураўся заваёўнікамі-іншаверамі, адбudoўваўся, зноў разбураўся да фундаманту. Апошняе зруйнаванне яго мела месца ад выпадковага пажару ў 1809 г. І толькі адноўлены пасьля тога пажару ён дажыў да нашых дзён. Цяпер ён, ведама, больш съціплы ў параўнанні з Храмам чацьвёртага стагодзьдзя. Аднак, ягоная слава і значанне ляжаць, магчыма, больш у сярэдзіне яго, чымся знадворку - іначай кажучы, ягонае значанне духове, а не ў вонкавым выглядзе і пышнасці. Для кожнага хрысьціяніна наведванне яго становіць найважнейшую надзею ў духовым жыцці і станаўленні або самавызначэнні рэлігійнае станоўкасці.

III. **Малітва дя каменя памазанъня**

«Войдите, странники, во обитель Господа, во Гроб Жизни, где благодать обитает и благословенный Свет не иссякает».

З колішняга надпісу на левым баку Храма Гасподняга

Перад адзіным цяпер уваходам у Храм Гасподзен невялікі пляц. Мы стаім на ім удзячлівя лёсу за тое, што ён даў нам змогу цяпер мілаваць зрокам гэтая пэрлы. Справа Аўраамаўскі манастыр, дзе цяпер жыве Свяятагробскае Брацтва і які быў пабудаваны на месцы, дзе некалі, паводле паданъня, Патрыярх Аўраам рыхтаваўся прынесыці ахвяру - свайго сына Ісаака. Манастыр пабудаваны ў XVI-XVII стагодзьдзях. А да VII стагодзьдзя там быў стол для зьбіранъня міласыці для бедных. Мы любуемся Храмам Сарака Пакутнікаў, з каланчы якое чуцён урачысты звон званоў, падараваных царкоўнымі людзьмі нашае Бацькаўшчыны ў часе Крымскае вайны. Далей вочы спыняюцца на Храме Жонак-Міраносьбітак, пабудаваным на месцы зъяўленъня Хрыста Ўваскрослага сьвятой Марыі Магдаліне. А побач з ім нельга не адзначыць Храм Св. Якава, Брата Гасподняга, дзе захоўваецца трон патрыярхаў сьв. Града, спадчыннікаў сьв. Якава. Некалі на правым баку Храма Гасподняга быў надпіс: «Вкуси, поклонник, истиннаго наслаждения; войди в радость Господа, в

многообильное светом небо - матерь церквей».

І мы трапятліва ўваходзім у Хорам Хорамаў. Айцец Архімандрит з глыбокай пашанай прыкладваеца да апаленай калёны, зь якое ў Вялікую Суботу праваслаўныя атрымалі Жыватворны Агонь, які вяшчаў ім зварот Храму.

Мы ўсе сыхляемся ўкленчаныя перад жоўтаружовой мармуравай плітою - Камнем Мірапамазаньня. Пад ёю сапраўдны камень, на якім зьнятае з крыжжа Вельмічыстае цела Хрыстовае рыхтавалася да пахаваньня Сьв. Язэпам і Нікадзімам. Да пачатку рамонтных работ над плітою стаяў высокі пазалочаны балдахін з чатырмя ад праваслаўных, двумя ад каталікоў і двумя ад армянаў вялікімі незгасальными лампадамі. Каля іх стаялі шэсць вялікіх падсьвечнікаў. Вакол пліты на раме грэцкі тэкст, які значыць: «Благообразный Иосиф с древа снем пречистое тело твое, плащаницею чистою обвив и благоухаными покрыв положи».

Гэта ў часе Чына Пахаваньня ў Вялікую Пятніцу Святая Плашчаніца крыжовым ходам узносіцца на Галгофу і адтуль пасъля ўнізе кладзеца на Камні Памазаньня, пасъля таго, як яе тры разы абнясуць вакол. У той час адзін з съятароў узьлівае міру на Плашчаніцу. Затым яе пераносяць у Дамавіну Гасподню і пакідаюць яе там да раніцы.

Дзеля того, што Камень цяпер быў самотным, пазбаўленым упрыгожаньня балдахінавага і незгасальных лампадкаў, ён яшчэ больш адцяняў і рабіў уразльным напамін аб тым, што тут

адбылося бадай-што дзьве тысячи гадоў таму назад. Паломнікі надоўга застывалі съхіленымі над камнем Памазаныя, як бы не ўстане адарвацца губамі ад вялікшага рэліквіі пакутай за кожнага з нас паасобку і за ўсё нязлічаныя пакаленныні ў вякох.

Усевалад Ціхановіч як укленчыў і прыпаў тварам да халоднага мармуру, то гэтак і застаўся праз доўгі час, раз-за-разам хрысьцічыся і абліваючыся непадробленымі съязьмі. Каля яго з абодвух бакоў увесь час мяняліся людзі, зыгналіся, цалавалі камень і разыгналіся, а ён усё ніяк ня мог адарваць мокры твар ад Пліты Пакутай. У ягоным уяўленыні паўставалі абрэзы таго, чыё зраненае і ўкрываўленое цела съвяцілася тут пад Плашчаніцай адвечнай тайнай нясьцерпных Жарсыцяў і чые пакуты сталіся Збавенем усяго людзтва на векі вечныя.

«Божа, мой Божа, Госпадзь Ісус, як-же мала мы зрабілі яшчэ ў жыцьці добра, добрых справаў, калі парадаеш іх з тваім Вялікім Чынам!» - думаў Усевалад, усё такжэ ўкленчыўшы і плачучы ўсім сваім страсянутым нутром. - Ты дзеля нас аддаў усё жыцьцё і не збаяўся самое съмерці, хаця ж і мог ухіліць яе. А мы, съмертныя і вінаватыя на гэтай грэшнай зямлі, што мы зрабілі, каб іншым, блізкім і далёкім, сталася лепш у гэтым жыцьці і каб зямля змыла з сябе больш грахоў? Ці ж мы рабілі заўсёды паводле твойго запавету - любі бліжняга свайго, як сябе самога? Хіба ж мы заўсёды плацім чыстай любоўю за зьдзейсьненое нам і іншым злу? Твае чыны былі, ёсьць і вечна

будуць для нас пуцяводнаю зоркаю, якую блізу што дзъве тысячы гадоў таму назад запаліў Вялікі Ўладар Сьвету і паслаў нам за настаўніка свайго Сына. А твае пакуты паказалі нам шлях да ачышчэння і збаўлення. О, ніхто ніколі яшчэ не зазнаў такіх выпрабаванняў, гэткіх кпінаў і пакутаў з боку грэшнага чалавека, дзея выратавання і збаўлення якога Ты быў пасланы ў гэты сьвет. Воіны цябе аплёўвалі, акідвалі брыдкімі словамі, калолі цернямі, крывавілі цябе пікамі, ўганялі цывікі ў тваё жыватворчае цела. Ты паміраў, сцякаючы крывёю пад выгукі зброду, які сам ня ведаў, што за злачынства ён чыніць. Але цаною съмерці і пазнейшага Ўваскрошання Ты выратаваў нас, у тым ліку і тваіх катоў, ад пагрозы духовага съмерці. Ты сваёй съмерцяй перамог съмерць. І толькі дзякуючы твайму Божаму дзеянню мы цяпер усе нясём у сабе надзею на Збаўленне і магчымасць Праведнага жыцця і ў гэтым і ў іншым съвеце. Даруй, Божа, нашыя недасканалыя справы, каб мы сталіся лепшымі паводле твайго Святога Ўзору. Паці нам тваю ласку, дазволь тваёй духовай раскошы адведаць нас і збагаціць нас няўміручымі каштоўнасцямі любові, дараўальнасці і дабрыні», - шапталі Ўсеваладавы вусны. - «І чаму ж ня мне, грэшнаму, Бог паслаў такія выпрабаванні? Але мусіць так трэ' было, бо толькі з тваёй духовай сілай адно і магчыма было ператварыць іх на дабро ўсім людзям. Адно ты мог съмерцяй съмерць пераадолець. Слава табе, Слава! Клянуся быць лепшым, каб спадобіцца табе. Амін!»

Раптам Усевалад адчуў у сабе нейкую надзвычную палёгку. Быццам цяжкі камень адпаў з ягоных грудзей і ён пачуваў сябе нібыта вызваленым ад немачы. «Значыцца, Ісус Хрыстос пачуў мае слова», - з радасцю прамовіў сам сабе ён і пачаў зноў горача дзякаваць Збаўцу. За момант ён ужо быў у стане спыніць свае лемантаваныні і крыху асушыць твар ад гарачых сълёзаў. Ён узыняўся, перажагнаўся яшчэ раз, пацалаваў наапошку Камень Мірапамазання і акрылёны адыйшоў убок. И ўжо тую рэшту часу ў Храме Гасподнім ён пераканаўча адчуваў, што анёл-захавальнік распасцёр свае крылы над ім і ўжо не пакідаў яго ні на момант самотным.

IV. **Съведкі крыжовых жарсьцяў**

«Аще веруешি, узриши славу Божію».

*Надпіс на аброзе
Хрыста ў цярновым вянку
на месцы ўзыняцца крыжа*

Усьлед за іншымі паломнікамі Ўсевалад Ціхановіч падаўся ўперад. Удзячлівым паглядам ён зацеміў зъева ад Камня Мірапамазання мармуровую плітку, акратаваную каўпаком. Там некалі стаялі засмучаная Богамаці і сьв. Марыя Магдалена, іншыя жанчыны ды апостол Іван Багаслоў, калі Збавіцеля здымалі з крыжа. Над ёю заўёды гарыць лямпада.

Пачалі падымаша справа па сходах у змроку, адно пры съятле ледзь тлеючых лампадаў, на скалу - месца ўкрыжавання Господа. Наверсе невялікая царква з купалападобнай столлю скроль у аброзах Хрыстовых пакутаў. Месца ўзыняцца крыжа належыць да грэкаў, а месца прыбівання да крыжа да каталікоў. Абодвы маюць прастолы для Божай Літургіі. У лацінскім аўтары багатая мазаіка: над распасыцертым і прыбіваным да крыжа Божым Сынам стаіць жалобная Божая Маці. Справа ад аўтара ў съянне вакно ў каталіцкую царкву Засмучанай Божай Маці. Некалі тут былі дзвіверы, праз якія ўвайшоў імпэратор Iраклі, босы, у віратцы ціхмянага і з Жыватворным Дрэвам Крыжа Гасподняга паслья таго, як апошні быў адабраны ад Пэрсаў.

За месцам узыняцыя Крыжа вялікае Ўкрыжаванье з укленчанымі перад ім Божай Маці і сьв. Алосталам Іааннам Багасловам. Перад Укрыжаваннем - адчынены прастол у выглядзе пліты на чатырох мармуровых калёнах. Над ім мноства дарагіх лампадаў, сярод якіх ёсьць і зробленыя сваім часам за кошт ахвяраў нашых суродзічаў. Вялікая срэбраная зорка і ёсьць самым месцам узыняцыя Жыватворчага Крыжа. Гэта месца Збавеняня ўсяго чалавецтва, дзе з Крыжа прагучалі словаы Ісуса Хрыста і пра якое царкоўная песня кажа словамі: «Да молчит всякая плоть человеча и да стоит со страхом и трепетом...»

Над самай адтулінай у зорцы абраз Хрыста ў цярновым вянку з надпісам славянской вязай. Унізе словаы: «Веруем, Господи, и благодарим Тя». Гэта месца найвялікшага ўніжэння Сына Божага і тут нават Патрыярх і архірэі служаць без мітраў. У часе ночных Літургіяў каля Галгофы адбываецца агульнае гавеняне, паніхіда з памінальнем нябожчыкаў. На месцы двух крыжоў разбойнікаў, абазначаных чорнымі коламі на мармуровым памосце манахі сыпяваюць акафіст Христовым пакутам і прыпевы разважнага разбойніка: «Ісусе, Сыне Божій, помяни нас егда придеші во Царстві Твоем».

Справа ад Укрыжавання побач з грэцкім прастолам - вялікая расколіна ў скале, упрыгожаная срэбрам. Гэта ад землятрусу, калі Ўкрыжаваны Хрыстос прамовіў: «Совершишася» і «преклонь главу, предаде дух». Яна асабліва добра бачная з пячоры пад Галгофай, так званай

«Капліцы Адама». Тут горы наламанага каменьня съведчаць аб тым жаху, якім сама прырода выказалася ў часе съмерці Богачалавека-Творцы.

На гэтым месцы некалі праведны патрыярх Ной пахаваў косыці прабацькі Адама, і яны ў часе ўкрыжаванья былі палітыя Крывёю Хрыстовай, дзеля чаго і існуе традыцыя маляваць пад Крыжком Збаўцы чэрап Адамаў.

У Адамавай Капліцы адбываліся памінальныя маленъні. Там жа побач і Прыёмная Рызыніца, дзе паломнікі запісваюць імёны сваіх памёршых родзічаў дзеля памінання іх на Дамавіне Гасподняй. Адтоль можна трапіць у мошчазахавальніцу съвятых. На Галгофе няма дзённага съяцла: яно пагасла ў часы нялюдзкіх пакутаў Богачалавека і да сяньня адно мноства спушчаных з скляпеністае столі лампадаў крыху азараюць патаемны прыцемак.

У мошчазахавальніцы маецца і Крыж з вялікім кавалкам сапраўднага Жыватворчага Дрэва Хрыстовага Крыжа.

Пакідаючы Капліцу Адама, па абодвы бакі відаць каменныя лавы, пакрытыя дрэвам. Там у часы Крыжаносцаў і пазней стаялі саркафагі першых Ерусалімскіх каралёў - Гатфрыда Бульёнскага і ягонага брата Балдуіна. Уся падлога была маставаная магільнымі плітамі памёрлых у Палестынне рыцараў, але ад іх мала што засталося.

Спусціўшыся па 17 ступенях з Лобнага мейсца Галгофы і апынуўшыся зноў каля Камня Мірапамазанья, паломнікі бачаць справа ў прыцемку калідор, які вядзе вакол Царквы

Ўласкрошаньня. Уздоўж калідору разъмешчаныя малыя аўтары ў гонар Пакутай Хрыстовых. Там калісьці захоўвалася і начыныне для катаваньня Сына Божага. Першым ёсыць Аўтар Ганьбаваньня або Капліца Цярновага Вянка. Яго Прастол знаходзіцца на абломку калёны, на якой некалі сядзеў Выратавальнік на двары Прэторыі, а воіны зъдзекваліся над ім, як над царом. Тут у сярэднія вякі яшчэ захоўваўся калючы вянок, якім злыя стражнікі ўвянчалі Господа.

У колькіх кроках далей таксама справа лесьвіца вядзе ў падземны Храм царыцы Алены з купалам на паверхні зямлі. Ён ужо асьвятляеца праз вокны ў купале. Адтуль па сходах у правым куце можна спусьціцца ў пячору - старую цыстэрну, куды былі ськінутыя паслья ўкрыжаваньня крыжы трох укрыжаваных. Пазней з вялікімі цяжкасцямі тыва крыжы былі адкапаныя пад асабістым кіраўніцтвам сьв. Царыцы Алены. Яна сама прысутнічала на раскопках тae цыстэрны і натхняла работнікаў-далакопаў капаць глыбей, кідаючы ім копы грошай. Цяпер тут стаіць бронзавая статуя сьв. Царыцы Алены, а побач у глыбіне - каменная пліта з мазаічным праваслаўным крыжом на месцы знаходкі Жыватворчага Дрэва. Яно доўга тут і захоўвалася. У знак Узыняцця Крыжа тут адбываюцца ўрачыстыя службы з крыжовым ходам і чынам Узынясеньня.

З царквы сьв. Алены па галірэі ідзём да Капліцы Распадзелу Рызаў Хрыстовых і бачым прыгожую ікону - абраз гэтага здарэння. Тут некалі

захоўвалася і частка рызы Хрыстовай. Далей будзе Капліца ў гонар сьв. Лонгіна, сотніка, які каля Хрыстовага Крыжа гатоў быў паверыць у Сына Божага, а каля Хрыстовага Гробу канчальна павёрыў у час Уваскрошаньня. Паміж чацьвёртым і шостым стагодзьдзямі тут яшчэ можна было бачыць піку, што пракалола цела Хрыстовае. Напамінам пра тыя падзеі цяпер там на съязне вісіць ікона, на якой адлюстраваны сотнік, які каля Крыжа называе ўкрыжаванага Сына Божым, а на іншай іконе ён ужо паказаны абезгалоўленым за ту веру і памагаючым жанчыне знайсыці ягоную галаву і вылячыцца ад съелаты.

На поўдзень ад аўтара сьв. Лонгіна - дзьве каплічкі ў мораку. У бліжэйшай - Капліцы Ланцугоў - знаходзіцца пліта з дзвівумі шчылінамі для ног, куды саджалі асуджаных на съмерць злачынцаў. З іконы над плітой відаць, што Ісус Хрыстос быў таксама закуты ў кандалы. У Капліцы Божай Маці на дасканалай іконе мы бачым яе ў тужлівай маліцьве ў акружэнні плачучых міраносіцаў у страшны дзень Укрыжаваньня і Съмерці Господа.

Простай скляпеністай галярэяй мы трапляем у Францісканскую Царкву, пабудаваную ў гонар зъяўленья Ўваскрослага Збаўцы перад Сваёй Маці. Тут каля ўваходу направа на невялікім аўтару захоўваецца частка парфірнае калёны, да якое Збавіцель быў прывязаны на двары Пілата ў часе бічаваньня. Да тae калёны можна дакрануцца канцом даўгой трысыціны, што ляжыць тут жа, дарма, што яе адлучае ад наведвальнікаў агарожа. Пакланіцца ёй і пацалаваць магчыма ў Вялікую

Сераду, калі ў часе каталіцкага Вялікага Тыдня яна адчыніяеца для адведальнікаў.

У гэтай-жы царкве шануецца месца ўваскрошанья памерлай жанчыны шляхам дакрананья да Жыватворчага Крыжа Гасподняга, калі ён быў знайдзены. Нельга абыйсьці па дарозе на поўдзень каля вялікага слупа каталіцкі аўтар зъявішча Хрыста сьв. Марыі Магдалене. Таксама ёсьць там яшчэ і Капліца Сірыйцаў, якая мяжуе з падземнымі грабніцамі і пахавальнямі пячорамі Самавітага Язэпа і Нікадзіма, першых Святагробцаў Хрыстовых, а таксама Коптскай Капліца з прыроднай скалою пячоры сьв. Дамавіны. Амаль над уваходнымі «вратамі» ў Храм Гасподзен ёсьць Царква Багародзіцы, якая належыць армянам. Аднак бальшыня гатых прыдзелаў належыць грэцкай праваслаўнай царкве.

Гэтак вакол Саборнай Царквы Ўваскрошанья ўздоўж галірэі ўсе названыя тут капліцы становяць сабою як бы наглядны «крыжовы шлях» для яго ўшанаванья. Кажная з іх дапаўняе агульны абраз Хрыстовых Жарсыцяў і робіць уяўленыне аб іх больш канкрэтным і адчувальным.

Усевалад Ціхановіч, дарма, што змарыўся і ўжо ног пад сабою ня чую, быў аднак, дужа ўзрадаваны, што тое, што ён дагэтуль знаў адно з словаў Святое Кнігі, цяпепер набыло гэткіх жыцьцёвых і рэальна-адчувальных фарбаў і рысаў, што яму ўжо часінамі пачало здавацца, што ён пабываў сучаснікам тых вызначных на вякі падзеяў. Бліжэйшае азнаймленыне з падзеямі Христовага

часу гэтак уразілі яго, што, здавалася, зъляцеў ужо і напластаваны за стагодзьдзі пыл і пад ім яны зноў зазіхацелі, набылі новае вагі і вызначальнасыці на ўсю рэшту ягонага жыцця.

Пановаму запраменіўся ягоны твар. На ім узыгралі съяды той таемнай узвышанасыці і адухойленасыці, якой значыліся твары ўсіх паломнікаў на гэтым съвяцейшым з усіх съвятых месцаў. І ён адно паскорваў свае крокі робячы іх шырэйшымі, каб ня быць апошнім у натоўпе паломнікаў, якія съпяшаліся пасьпець за Ўладыкаю, каб пачуць ягоныя тлумачэнныні і не прапусьціць ніводнага сказу. Ён прагна лавіў кожнае слова, стараючыся распазнаць за кожнай тлумачанай рэчай глыбейшы сэнс павучальнае гісторыі съвятога жыцця і вучэння, якому гісторыя чалавечтва за вякі гэтак нічога роўнага ўжо і не стварыла. І Ўсевалад бязъмежна радаваўся і пачуваў сябе як ні трэба лепш шчасльвым і поўным новых надзеяў.

V.
Ля гробу гасподняга

«Яко живописец, яко рая краснейшій, воистину и чертога всякаго царскаго показася, Светлейшій Христе, гроб твой, источник нашего Воскресенія».

**З Трапара Іоанна Дамаскіна на съценах
Пячоры над Гробам Гасподнім**

І вось нарэшце паломнікі съкроўваюцца да самага съвятога месца на ўсёй зямлі. Аб гэтым съведчаць нават мусульманы-гіды, якія бясконцаю чарадою ўводзяць усё новых і новых наведвальнікаў, як паломнікаў, гэтак і звычайных турыстаў. Гэта КУВУКЛЯ, што значыць «Малая Царква» над самай пячорай Гробу Гасподняга. Яна разьмешчана пад самым высокім купалам абшырнага Храму Ўваскрошання. Калі паслья апошняга пажару яна аднаўлялася ў 1810 г., будаўнікі па стараліся выкарыстаць увесь уцалелы ад агню матар'ял, як рабілі ўсе ранейшыя будаўнікі. Таму яна пабудаваная ў вансноўным з каменіяў-съведкаў Уваскрошання Хрыстовага. Пры гэтым ад сапраўднай пячоры Жываноснага Гробу захавалася само ложа Хрыстовае і частка съценаў.

Паводле гістарычных дадзеных, першапачатная пячора, як і балышыня жыдоўскіх пахавальных пячор пачатку нашай эры, была двухскладовая: малая пячора з ложам для покойніка і вялікая пячора для наведвальнікаў, каб памаліцца. Вось у вялікай пячоры якраз і адбылося зъяўленыне Анёла,

які адваліў камень, чаму яна і завецца Аўтаром Анёла. Ён быў зынішчаны яшчэ за часаў Канстантына і адноўлены адно ў 1810 годзе.

Цяпер КУВУКЛЯ (Малая Царква) уяўляе сабою чатырохкантовую капліцу ў 8 мэтраў даўжыною і каля 5 мэтраў і 30 сантымэтраў ушыркі. З заходняга боку яна заканчаваецца пяцікутнікам. Уверсе над плоскім дахам узвышаецца цыбулепадобны купал.

Знадворку Капліца КУВУКЛЯ прываблівае сваім прыгожым ружовыим мармурам. Ейная балюстрада ўздоўж усяго даху падтрымваецца шаснаццаю пілястрамі. Фасад капліцы ўпрыгожаны чатырмя вітымі калёнамі. Мноства ікон вісіць там пад колькімі ярусамі залатых і срэбраных лампадаў трох веравызначаньняў, праваслаўных у тым ліку. Перад уваходам - высокія падсьвечнікі з агромністымі съвечамі. Над уваходам - мармуровая пліта з мазаічным аброзом Уваскрошанья.

Паломнікі ў ціхім задуменіні ўзыходзяць на нізкі ганак, па абодвух бакі якога - два авальныя вакны для раздачи съв. агню багамольцам ў Вялікую Суботу.

У квадратовым Аўтары Анёла пасярэдзіне - высокая мармуровая ваза, у якой ляжыць частка камня, які некалі зачыніаў уваход у пячору Гасподняга Гробу. Калі архірэй адпраўляе тут Боскую Літургію, тады ваза пакрываецца дошкай і служыць як прастол, а ахварнікам служыць сама Дамавіна Хрыстовая. Калі ж Боскую Літургію адпраўляе іерей, то ахварнікам і прастолам

служыць Гасподні Гроб, а съятар адбывае проскамідью ўкленчыўшы. І тады сапраўды голас съятара, што даносіца з Боскай Пячоры, нагадвае голас Анёла, абвесыціўшага съвету пра перамогу Хрыстовую над апошнім ворагам - съмерцяй.

Яшчэ ў чацьвёртым, пятым і шостым стагодзьдзях можна было бачыць перад уваходам у Пячору Гробу адвалены камень, завялікі, каб яго лёгка можна было знесыці, «бе бо велій зело». Адно пры цары Хакіме камень той быў разьбіты на часткі і раскрадзены. Толькі малая частка яго была захаваная да нашага часу і цяпер зьяўляецца няўміручым сымбалем перамогі Хрыстовай.

З столі ззвешваюцца дзесяткі грэцкіх, каталіцкіх, армянскіх і адна коптская лампада. З нявычэрпнай пакорай і ўціхаміраннем старыя і маладыя, жанчыны і мужчыны рознага веку і ў рознай нацыянальной і эўрапейской вонратцы, з адменнымі рысамі ў тварах, людзі розных расаў і колераў аднолькава ціхмяна съхіляюцца ўкленчыўшы да Боскай вазы. Пасъля сагнуўшыся, ледзьве не паўзучы, хрысьціячыся і шэпчуцы словы малітвы на розных мовах, яны праз нізкі праход праходзяць у Пячору Гробу. Праход той першапачатнага паходжання. Над дзівярыма Пячоры два мармуровыя Анёлы трymаюць вянок, а вышэй над імі - мармуровы образ Сашэсця Хрыста ў пекла. Бальшыня людзей ўваходзіць, як і выходзіць, укленчыўшы.

Магільня Хрыстовая - невялікая. Там ледзь здолеюць адначасна ўціснуцца 3-4 чалавекі.

Палову пячоры займае справа ад уваходу высечанае ў скале ложа Хрыстовае, даўжынёю ў два мэтры і 80 сантымэтраў, вышынёю ў 60 сантымэтраў. Яно пакрытае мармуровай плітою, якая нястолькі ўпрыгожвае, як ратуе ложа ад руплівых паломнікаў, што стараюцца адламаць частку ложа як рэліквію. Цяпер ідуць перамовы аб аднаўленыні пліты, якая ўжо часткава пацярпела ад часу і бязупынных пацалункаў мільёнаў паломнікаў праз стагодзьдзі. Аднак вымена паглядаў паміж рознымі веравызнанынямі пакуль што не дала станоўчага адказу, адкуль прывезыці мармур - з Грэцыі ці з Італіі.

Сорак тры лампадкі, спушчаючыся з гары, асьвятляюць пячору. Вакол пячоры на съценах словаў трапара сьв. Іоанна Дамаскіна, што глыбока западаюць у сэрцы непарушнаю сілай пераконаныня.

Над самім ложам абраз Господа, які паўстае з мёртвых. Божая Маці пільнуе спакой зь съцяны. Усё тут съведчыць аб вялізарнейшай перамозе Хрыстовай. Ёй пасвячаюцца ня менш трох штодзённых Божых Літургіяў: апоўначы - праваслаўная, папярэджаная грэцкай, ад трэцяй гадзіны ночы да шасці раніцы - армянская служба, ад шостай раніцы да дзесятай гадзіны - каталіцкая, а таксама грэцкая ютрань у Царстве Ўласкрошаныя, у г.зв. Кафоліконе. Каталікі і іншыя веравызнаныні таксама часта служаць у іншых капліцах Храму Гасподняга.

Нядзелямі тут часта чуеца адначасна ўрачыстае съпяваныне адразу на колькіх мовах;

грэцкія, армянскія, коптскія псальмы мяшаюцца з каталіцкім арганам. Магутны хор розных песньяпсальмаў высока ў неба ўзносіць слова праслаўленъня Адзінага для ўсіх хрысьціянаў Збавіцеля. Асобна прыцягвае ўвагу сырыйскі хор, які сипявае па-армейску - на мове Хрыста. Грэцкая мова для праваслаўнага вуха гучыць старажытнай прыгажосцю, дарма, што часам выдаецца чужынцу аднастайнай. Каля святых месцаў ейная прыгажосць неяк асабліва глубока западае ў сэрца і будзіць салодкія водгукі рэлігійнага пачуцця. І як добра тады ўсьведамляць добрадзеінасць таго факту, што Гасподні Гроб не належыць аднаму якому-небудзь вызнанью ці царкве. Месца Пахаванъня і на трэці дзень Уваскрослага Госпада, Сына Божага, ёсьць здабыткам усіх веруючых, незалежна ад якое-колечы рэлігіі. І сапраўды, у вачох кожнага хрысьціяніна гэтая Пячора ёсьць неацэннай крыніцай Божай Раскошы: тут спачыў ад усіх сваіх цудоўных дзеянъняў, твораных дзеля нас грэшных, дзеля нашага выратаванъня, сам Госпадзь і, спачыўши, уваскрос трывдзённа. Менавіта сюды перш-наперш кожны паломнік прыносяць малітоўныя парывы і тут у доўгім укленчаньні над ложам Госпада гарачымі съязамі амываецца і ачышчаецца кожная грэшная чалавечая душа.

Сюды паломнікі нясуць і ўскладаюць на Гроб Госпада для асьвячэння крыжыкі, іконы, лампады, сьвечы і іншыя рэлігійныя рэчы. Гэта адзінае ў сьвеце месца, дзе без святара і

адмысловай малітвы, адным дакрананьнем рэчы набываюць духовай раскошы і як-бы апрамяняюцца ў праменяваньні Божага цела і духу.

Сюды і прынёс Усевалад усе свае набытая ў Святым Горадзе рэлігійныя рэліквіі. Усклаўшы іх на бліскучы мармур Гробу, ён доўга ўкленчыўшы адчуваў ілбом халодны камень Боскай пліты, адчуваючы, як праз гэтае даткненъне ў яго ўлівалася, нібыта токам па правадох, таемная Божая Раскоша, напаўняла яго адчувањнем нязвычнае сілы абнаўленъня і вялікага ачышчэнъня ад штодзённае скрухі жыццёвай. Разам з тым ён цешыўся, што і ўскладзеныя крыжыкі і мэдаліёны з абразамі святых месцаў панясуць далёка з сабою тую ж ачышчальную сілу і надораць ёю ягоных сяброў, родзічаў і знаёмых, якім яшчэ не пашчасыціла, як яму, наведаць Святыя Месцы. Ён употай радаваўся, што праз тая маленъкія знакі ўдзячлівай памяці ён павязе ў шырокі сьвет і распаўсядзіць далей цудоўную сілу Хрыстовага Святла і тым прычыніцца да ўзрастаньня людзкога дабрадзейства і агульнага добра.

З гэтым радасным адчувањнем ён на каленях, увесь час тварам да Божага Ложа, павольна і асыцярожна выбраўся з Святое Пячоры. Жагнаючыся і на разьвітанье яшчэ колькі разоў цалуючы святыя абразы ў Аўтары Анёла, Усевалад выйшаў з Кувукліі. Тут яго яшчэ чакаў агляд Грэцкай саборнай Царквы Ўваскрошанъня - г.зв. КАФОЛІКОНА, якую завуць «маткаю ўсіх

цэркваў». Апошняя адлучана ад галоўнае Ратонды Храма Ўваскрошанья дзьвума лёгкімі перагародкамі і аркаю, г.зв. «Царскаю Брамаю», справа каля Аўтара - трон патрыярха, па левую - трон да Архірэя, які ў адсутнасці Патрыярха ўзначальвае Божую Службу. У Кафоліконе ўсюды відаць іконы, некалі падараваныя нашымі суродзічамі з Колішніе Расейскае Імпэрыі. Багата Плашчаніцаў, вышытых на нашай Бацькаўшчыне, часам з беларускім гэаметрычным арнамэнтам. Па сярэдзіне мармуровай падлогі - мармуровая урна з вытачаным яблыкам уверсе. Гэтае месца завуць асноўным цэнтрам зямлі, як бы ў пацверджаньне царкоўнай песні: «Спасеніе соделал еси посреде земли, Хрысте Боже». Тут некалі стаялі жанкі-міраносіцы, калі Госпада Ісуса клалі ў Гроб. Над памостам у чатыры ступені ўзвышаецца Аўтар. Іканастас мармуровы з іконаў цалкам падараваных нашымі суродзічамі. Над сярэдняю аркаю вылучаецца амбона, зъ якое чытаецца Эвангельле. У аўтары за іканастасам у шафах захоўваецца і вялікі крыж, які ўлучае часткі сапраўднага Жыватворчага Дрэва. У дзень Узнясенія ён выносіцца на паклон Богамольцам. Іншая частка Хрыстовага Крыжа, як ужо гаварылася, захоўваецца разам з вартаснейшымі мошчамі ў Прыёмнай Рызынічага Св. Гробу.

Калі Ўсевалад Ціхановіч апынуўся зноў на майдане перад Храмам Жываноснага Гробу Госпада, яму прыгадаліся слова Хрыста, калі той уваходзіў у Ерусалім перад сваімі пакутамі: «Калі яны замоўкнуць, дык каменьні загалосяць» (Лука,

19, 40). І Ціхановіч пакідаў той Храм з непераадольным адчуваньнем, што тут сапраўды кожны камень гаворыць нашаму сэрцу пра ягоную гісторыю, кожная пясчынка нясе ў сабе доказ Хрыстовае Праўды, а кожнае беспасярэдняе сутыкненіне з імі пакідае такі непазбыўны сълед у душы чалавека, што тых уражанняў выстарчыць на ўсё жыццё.

VI.

Малітва перамогі над съмерцю

«Чертог твой вижду, Спасе Мой, украшенный, и, одежды не имам да вниду в он. Просвети одеяніе души моей, Светодавче, и спаси мя».

З Малітвы Граду Іерусаліму

Чытач, аднак, ня меў бы поўнага абраza ўражаньняў, якое робіць на паломніка Храм Жываноснага Гробу Гасподняга ў Ерусаліме, калі б мы нічога не сказалі аб ночных богаслужбах у ім. Яны перажываюцца асобна і пра іх варта хаця-ж коратка нешта сказаць.

У суботу ўвечары а шостай паломнікі выяжджаюць з мейсцаў сваіх стаянак да Храму Жываноснага Гробу. Сэрцы стукочаць ад усхваляваньня. Прыйбліжаючыся да Галгофы, чуецца грэцкае чытаньне Павячэрніцы і слых прыемна выроўнівае съпяваньне Канона «Хваляю Марскую». Гэта вучні Духоўнай школы магутным сугаласьцем маладога, зычнага хору вяшчаюць съвету малітоўныя галашэнні перад Крыжом Богачалавека. Паломнікі займаюць месцы вакол Кувуклі, на Галгофе і іншых цэнтральных прыдзелах Храма. Неўзабаве іншыя вернікі пакідаюць паломнікаў адных. Урачыста зачыняюцца дзъверы, і паломнікі застаюцца самна-сам з вялікшымі ў съвеце хрысьціянскімі помнікамі. Колькі гадзінаў яны могуць самі ціха маліцца, як каму на душу пакладзена. Ціха тады ўва ўсіх Божых куткох вялікае царквы, адно

чуецца шапаценыне вуснаў - слова ўдзячнасці Вялікаму Пакутніку. І кожны тады неаднокраць успомніць ўсё сваё жыцьцё і праэкзаменуе яго ў святыне Божае праўды. Недзе каля адзінаццатай гадзіны ўначы дзіверы Храма зноў урачыста адчыняцца. У прысутнасці прадстаўнікоў трох веравызнаньняў тады прапушчаецца ў Храм служачы Архірэй. Прагучаць унутраныя званы перад пачаткам Богаслужбаў: праваслаўнай, каталіцкай, армянскай. Тры дыяканы абыйдуць увесь Храм з панікадзілам. Пачнецца ютрань, пасъля Божая Літургія, з крыжовым абходам Кувуклі ў часе Вялікага Ўваходу. Пасъля памінаньне запісаных імёнаў з чытаньнем асобай збаўчай («разрешительной») малітвы. Затым - Прычасыце. Дараваньне Вялікоднае дзеля таго, што Гроб Гасподні ёсьць штодзённы і Вечны Вялікадзень, Парогам да Раю, вакном у вечнасць. Гэта ёсьць мейсца найбольш магчымага на ўсёй зямлі набліжэння да вялікага выратаваўчага чыну Богачалавека.

Паломнікі моляцца далей, съплююць святыя песьні ў сваёй роднай мове. Чуюцца незнамыя слова сірыйскае, армянскае, грэцкае, арабскае мовы; у іхняе разнагалосьце плаўна ўліваюцца латынскія псалмы. Для праваслаўнага вуха нашых суродзічаў наймілей гучыць медзь стараславянскае, звыклае ім, мовы. Усе разам урачыста сустракаюць нядзелю, як дзень вялікага Ўваскрошаньня. Нядзельны Трапар у вуснах нашых суродзічаў асабліва вылучаецца сілай слоўнае выразнасці і надзвычай уразліва гучыць

асаннаю ідэі перадолення съмерці праз самую съмерць. Вось прагрэзлівы жаночы голас высока ўзносіцца над іншымі:

«Христос воскресе из мертвых...

Дзесяткі і сотні розных галасоў магутна падцягваюць:

смертию смерть поправ...

І ўжо як у набат усе разам съцвярджаюць вялікі гуманістычны сэнс Христовага чыну:

и сущим во гробех живот даровав».

Ніколі яшчэ ў жыцьці Ўсеваладу Ціхановічу не даводзілася гэтак глыбака прымашь да сэрца гэтыя простиля і разам з тым наймудрэйшыя слова, напоўненыя самым асэнсаным і найбольш прачулым зъместам. Яны рабіліся тут гэтулькі многазначнымі і так прыпадалі да сэрца, будзячы ў ім што ёсьць найбольш добрадзейнага і закранаочы самая патаэмная струны чалавечай існасці.

Ён пачуваў, што ўжо ніколі тыя струны не замоўкнуць у ім на ўсю моц і што ўжо цяпер ён ведае, да каго будзе ляцець у парываньнях скранутая са здраньцьвеніня душа. Ён вяртаўся з Храма апусьцелым перадранішнім Ерусалімам і ўся ягоная ўсхваляваная істота съпявала хвалу Святому Гораду, які прасвяляў ягоную збалелую душу, лячыў яе раны, надзяляў яе святылом і ўздымаў увысь. Усевалад цяпер ведаў, што недарэмна ён абраў гэтае далёкае падарожжа. Ужо дзеля адной той трапяткай радасці, якая агарнула яго цяпер і будзіць надзею на лепшае, больш набліжанае да ўзору Христовага, жыцьцё,

паўнайшэ ахвярнасцяй і добрымі справамі, варта было сюды ехаць. Ён пачуваў сябе на сваёй хрысьціянскай Бацькаўшчыне, тут у гэтым абраным месцыце. Святы горад уводзіў яго ў вечны Ерусалім Нябесны, даў змогу дакрануцца да яго духоўных палацаў і апаліць сэрца тым вечным нязгасным агнём любові Хрыстовай, за які Табе, Творца, вечная ўдзячнасць і найвялікшы Дзякуй. I Ўсевалад прыкленчыў да Ерусалімскае зямлі каля Дамаскае Брамы на пляцу і ад усяго расчуденага сэрца пацалаваў яе. I адразу пачуўся яшчэ больш акрыленым і лёгкім.

Першыя праменіні ўзыходзячага сонца неяк раптам асьвятлілі тую плошчу і кінулі колькі пасмаў на ягоны твар. I ён засвяціўся нязнаным дагэтуль, сукрытым раней съявлом, што рабілі тыя хвіліны хады па вуліцах Святога Граду найбольыш шчасльвымі з усіх зазнаных у жыцьці. Пачуцьці самі сабою выліваліся нескладанымі радкамі вершу ў гонар Вечнага Святога Места, на вялікі жаль незапісанымі!

VII.

Крыжовым шляхам

«Ісус, каб асьвяціць свой народ,
быў мучаны, за варотамі».

An. Паўла, да жыдоў 13, 12

Незабыўныя ўражаныні пакідае на ўсё жыцьцё ў кожным паломніку Крыжовы Шлях Хрыстуў ад Гефсіманіі да Галгофы. З паказаньняў Эвангелістаў ведама, што пасьля Развітальнай Вячэры і раздачи вучням Свайго вельмі чыстага Цела і Крыві, Збавіцель павёў іх з Сіёнскай Святыні на гару Елеонскую, у паселішча Гефсіманіі, за паток Кедрон, дзе быў сад. Гэта на заходнім усхоне Елеонской гары, насупраць Ерусаліму. Там дагэтуль захаваліся пячоры, у якіх Гасподзь маліўся з сваімі вучнямі ў халодныя зімовыя ночы. Пакінуўшы вучняў на звычайнім, ведамым Юдзе месцы, Гасподзь з трымя з іх падаўся далей у сад. Пасьля, адыйшоўшы ад іх на адлегласць кіненага камня, маліўся да крывавага поту. У сярэдніх вякох там была Царква Хрыстовага Маленія. У вялікі чацьвер крыжовы ход з Елеону, пасьля страстной службы ў базыліцы Ўзынясеньня, спушчайшыся ў Гефсіманскі сад да месца Хрыстовага Маленія і ўкленчыўшы, падобна Хрысту, усе маліліся. У царкве Хрыстовага Маленія чыталася Эвангельле да словаў: «Чувайце і маліцеся, каб ня ўпасыці ў спакусу» (Мацьв. 26, 41). Далей спушчаліся ў самое мястэчка Гефсіманію, куды быў прыйшоў Юда з воінамі,

каб здрадзіць Ісуса. Цяпер няма тае царквы. Але каля цяперашняй расейскай царквы съв. Марыі Магдалены каля Гефсіманскага саду, у нішы па дарозе да расейскага саду, стаіць абломак калёны той царквы з грэцкімі словамі, што азначаюць: «Ойча Мой!». А ў Гефсіманскім садзе мы бачым ступені на крамяністым камені, што вядуць на Віфанскую дарогу. Там Юда спаткаў Госпада і выдаў яго воінам здрадніцкім пацалункам. На гэтym месцы таксама некалі стаяла Царква Вялікага чацьвярга. Сірыйцы ў IX стагодзьдзі пры пабудове тут Храму напаткалі фундамант і мазаіку IV стагодзьдзя. Цяпер там узвышаецца прыгожая францісканская базіліка, пабудаваная намаганынямі 12 эўрапейскіх дзяржаваў. Сыцены яе ўпрыгожаныя мазаікай. Перад прастолам агароджаны прыродны камень. Вокны з сіняга шкла, каб у сярэдзіне стаяла вечная Гефсіманская ноч. А вакол - аліўкавыя дрэўцы, што паходзяць ад тых самых аліўкаў, якія чулі тужлівую малітву съмяротна засмучанае душы Гасподняй.

Адгэтуль праз крыніцу Кедронавую павялі Мучаніка да першасвятара. Паломнікі ідуць той-жа дарогаю, па якой вялі Богачалавека. Справа ўздымаліся высокія сыцены Ерусаліму. Ніжэй у даліне ў ночнай цішы журчаў вядомы съвету ручай. Зьлева хутка мінулі помнік Авесалому, прайшлі паўз грабніцы. Раздуваныя начным вециярком з Елеону паходні воінаў выхоплівалі з цемені кавалкі краменчатаі дарогі, што вілася з узгоркаў далавах і зноў на ўзгоркі. Часам з-за хмарынак паказваўся месяц, і тады залітая

бледным съятлом даліна набывала яшчэ большай таямнічасыці; узвышша Офель і гарадзкая гара Сіён над купельлю Сілаамскай выглядалі ўначы дзіўнымі страшылішчамі, дакорамі ня меньш страшным чалавечым справам.

Ісуса Хрыста прывялі спачатку да першасвятара Анны, як съведчыць эвангеліст Іоанн, які з съв. Пятром ішоў усьлед Господа. Па дарозе, пазнаўшы настаўніка, малады чалавек дапытваўся, куды вядуць арыштаванага. Вырываючыся ад стражнікаў, пакінуўшы ў іхніх руках свой плашч, ён здолеў голым уцячы. Іншыя вучні пазналі ў ім аднаго з 70 апосталаў - Марка. Цяпер у паўночна-ўсходняй частцы армянскага кварталу на месцы дома апостала і эвангелістага Марка стаіць сірыскі манастыр. А на месцы дома першасвятара Анны цяпер манастыр армянскіх сёстраў, г.зв. Аліўказа, бо ў двары багата аліўковых дрэваў, да аднаго з якіх быў прывязаны Збаўца. У царкве таго ж манастыра ў адным з аўтароў паломнікам паказваюць месца допыту Збаўцы Аннаю і дзе адзін з прыганятых ударыў Богачалавека ў твар.

Звязанага Хрыста далей вядуць у дварэц Кайяфы што каля Давідавай Брамы. Тоё месца цяпер на Ізраільскім баку. Гэта там адбылася трагедыя ад рабочыння Пётры, паслья чаго ён горка плакаў у пячорах. На тых месцах была пабудаваная царква Плачу съв. апостала і само мейсца называецца па лацінску «Галлі Канту», што значыць «съплюючы певень».

Звязаны Христос быў асуджаны сінэдрыёнам

на съмерць уначы. Каб атрымаць згоду Прэтора Пілата, трэба было чакаць раніцы. Разбэшчаны рымлянін не любіў уставаць рана. Ён звычайна храп у пасыцелі да паўдня. Асуджанага съмяротніка вялі ў перадранішнім мораку, каб схаваць ад вачэй натоўпу і вучняў па гулкім бруку вузкіх вуліцаў старожытнага Ерусаліму. Яго прывялі да Прэторыі, вежы Антонія, што цяпер на вуліцы ад Авечай Брамы. Грубы стражнік адмаўляўся прымаць арыштаванага: Прэтор яшчэ сыпіць і ня любіць, каб яго турбавалі гэтак рана. Але жыды ўзмаліліся, каб недзе знайшоў месца арыштанту. Тады рымскі стражнік забраў Хрыста і пасадзіў яго ў турму ў піўніцы, якая пад сучасным будынкам аж да сяныя захавалася.

Паломнікі спушчаюцца ў маленъкую царкву на месцы колішніх турмы, дзе вязнам быў сам Богачалавек. Там жа трymаліся разбойнікі Варавва і іншыя з ягонай шайкі. Камэра Вараввы была ў ніжнім ярусе, куды арыштантаў спушчалі па лесьвіцы праз дзірку ў столі. Там у нішы за кратамі сядзелі найболыш небясьпечныя злачынцы. У камэры Хрыста і цяпер можна бачыць каменнную лаўку з праробленымі ў скале дзіркамі для ног, якія закоўваліся ў кайданы.

Другі ярус гэтае турмы пазней паміж сотым і трохсотым гадамі служылі катакомбамі для першапачатнай хрысьціянской царквы ад перасьледу жыдоў.

Верхняя частка ўсё ж яшчэ значна ніжэй сучаснага ўзроўню глебы становіць сабою заходнюю частку Ліфастротана, дзе ён выходзіў у

горад з Прэторыі. Там некалі перад тысячным народным морам Пілат паставіў на памосьце сваю Ахвяру ў барвовым вянку і выгукнуў: «Се, Человек!» Ён ужо знаходзіўся пад уплывам свае жонкі, якая пасыпела паслаць яму на судзілішча просьбу не караць съмерцяй: вязень ужо цэлую ноч змушаў яе пакутваць і не пакідаў яе думак. Пілат прапанаваў абмежавацца адно бічаваньнем. Але на пляцы Ліфастротана варожы Хрысту натоўп ніяк не хацеў задаволіцца жалюгодным выглядам пакаранага Пакутніка. Юдэі голасна крычалі: «Распні Яго!

- Гэта Цар ваш! Ці ж я вашага цара распну? - пытаўся ў натоўпу Пілат.

- Распні, распні, укрыжуй яго! - адным немым голасам вымагаў разьюшаны натоўп. «І перамог крык іх і архірэяў» (Лука 23, 23). Пілат памыў руکі і аддаў Хрыста на ўкрыжаваньне. Тут жа быў прадыктаваны і падпісаны Пілатам прысуд і тут жа на плечы Хрыстовыя быў узложені Крыж.

Цяпер над уваходам у тое самае месца адна з трох арак Брамы Прэторыі на вуліцы завецца «Се, Человек», бо туды былі перанесеныя два камні, на якіх стаялі Богачалавек і Пілат у тыя вызначныя хвіліны.

Адгэтуль, з Ліфорстратону і пачынаеца Крыжовы Шлях Гасподзен. З цяжкім крыжом Хрыстос сышоў з Ліфостратону, прайшоў пад аркаю і далей па пакутным шляху. На рагу першага перакрыжаваньня вуліцаў некалі стаяла пабудованая царыцай Аленаі у 4-м стагодзьдзі царква Божай Маці, бо там якраз, паводле

паданьня, Марыя стаяла, стомлена чакаочы пастановы Пілата вага суду. І вось яна пабачыла скрываўленага пад крыжом Сына. Мазаіка IV стагодзьдзя паказвае дробнымі каменчыкамі сляды ейных ног. Некалі там быў Бізантыйскі храм, цяпер - армянскі каталіцкі прастол.

Усевалад Ціхановіч усю дарогу ўздоўж былога гарадзкой сцяны да Суднае Брамы, праз якую Хрыста вывялі, каб весыці да Галгофы, ішоў за групай паломнікаў з нізка сыхленай галавой. Рабіў ён гэта ў знак пашаны тым вялікім падзеям на іх сапраўдных мясцох. Глыбокім болем адгукваўся ў ця кожны спынак на мясцох, дзе Хрыстос падаў на зямлю пад цяжарам крыжа. Ён нізка ўкленчваў на кожнай з 13 г.зв. «станцыяў» крыжовага шляху, дзе каталікі пабудавалі капліцы: іх яны кожную пятніцу пасъля трэцяй гадзіны абходзяць з малітваю. Сапраўднымі месцамі тых падзеяў зьяўляюцца, акрамя згаданых ужо турмы і Ліфостротана, таксама Армянская царква з яе падземельем, рэшткі глыбокага сутарэння і сцяны, як і старых фундамантаў пад мелхідскім монастыром на сёマイ станцыі. Рэшткі гарадзкой сцяны часоў Хрыстовых і самы парог Суднае Брамы былі выяўленыя ў 1883 годзе ў канцы Крыжовага Шляху на сучаснай расейскай дзялянцы раскопак. Каля Суднае Брамы рымляне звычайна абвяшчалі канчатковыя прысуды съяротнікам. Дзеля того, што, паводле Эвангельля, у тыя часы Галгофа і месца Гасподняга Гробу, скала ў садзе Іосіфа Арымафейскага, былі за межамі гораду, «за

варатамі», як кажа съятое Пісьмо, Хрыстос прайшоў Судную Браму, ідучы на Галгофу. Але старая съяна была разбураная, і на тых месцах за даўгі час нарасло на руінах новых пластоў на 30 мэтраў. Калі ў мінульым стагодзьдзі Расейскі ўрад купіў ад абісінцаў дзялянкі поблізу Храма Гасподняга, архітэктары пры раскопках знайшлі рэшткі масыўнай съяны з характэрным для часоў Хрыстовых абчэсваньнем каменьняў. Навуковыя досьледы давялі, што гэта і былі рэшткі старажытнай Ерусалімскай съяны з Суднаю Брамаю. Там жа было адкапана шмат іншых рэчаў тae пары, сярод іх - арка з калёнамі старажытнага дойліцтва часоў базылікі Канстантына Вялікага над Гасподнім Гробам. Гэта была рэшта прапілеяў, якімі акружайся вакол велічны храм. Гэтыя вынаходзтвы былі выізнаныя ўсім съветам. Заместа плянаванага Расейскага Консульства рашылі будаваць Храм Крыжовага Шляху. Перад знайдзеным каменным прастолам, часткаю колішній Базылікі, на ўсход выбудавалі аўтар і іконастас, Храму было дадзена імя съв. Александра Неўскага. Парог Суднае Брамы накрылі драўлянай Рамаю са шклом. За ім высіцца вялікае Ўкрыжаванье на абломку мясцовага камня. Абраz Збаўцы з Крыжом на ўсю съяну аж да іншае старадаўніяе іконы. У паўночным кірунку 12 ступеняк вядуць уніз да аркі портыка былога Базылікі. У Вялікі чацьвер праваслаўнае духавенства з Гафсіманскага Саду пасъля Ютрані і чытаныя 12-ці Эвангельляў, з съвечамі і съпяваньнем, з працэсіяй вернікаў Съв. Гораду

ськіроўваецца да Святога Парогу і там Страстная Служба аддае належнае съветазбаўчым пакутам над тым самім месцам, дзе Богачалавек ўзыходзіў на Галгофу, съхляючыся пад цяжарам Крыжа і вяшчаючы сваімі ранамі і цярпеньнямі новую эру ў гісторыі чалавечства.

На Галгофе замыкаецца кола Страснога Шляху, і Пакуты Хрыстовы дасягаюць свайго апагэю. Сыціскалася Ўсеваладава сэрца ад болю ўсьведамлення рэальнасці тога шляху, якімі прыйшло ці адно пакаленне паломнікаў, а цяпер давялося і яму зазнаць ягоную відавочнасць.

VIII.

У віфлееме, месьце давідавым

«Слава в вышних Богу, и на земли
мир, в човенцах благоволеніе!»

За два тыдні штодзённых экспкурсіяў па святых месцах Арабскае Палестыны паломнікам пашэнціла пабываць яшчэ ў многіх царквах, манастырох, капліцах на мясцох дзеянасьці самога Хрыста або ягоных вучняў, святых эвангелістаў і апосталаў, прызнаных хрысьціянскімі царквамі падвіжнікаў і памажальнікаў Хрыстовага съвету. Ніколі не забудзецца наведаньне мясцінаў народжанья Хрыста ў Віфлееме, градзе Давідавым, дзе і цяпер пераважна хрысьціянская насельніцтва. Яшчэ здалёку, пасля сямікіляметравага падарожжа з Ерусаліму, ён раптам узьнікае перад зьдзіўленымі вачыма высокай каланчай і вежамі сваёй базылікі Народжанья Хрыста. Яна ў самым асяродку горада. Дауней, у біблейскія часы, батлейка знаходзілася на поўдзень ад тагачаснага Віфлеему. Тады там хаваліся ў благое надвор'е пастухі з скацінай. З усходу пячоры яна вяла ўніз. Скала прыхоўвала ўваход, закрываючы яго, як брылем, ад дажджоў і паводкі. Гэта была даўжынёю ў 12 мэтраў, ушыркі і вышынню нешта каля трох мэтраў. Тады ўваход знаходзіўся з заходняга боку. Цяпер ён закладзены каменьнямі. Каля ўсходняга канца ў таўстой скале была ніша. Там і адбылося Божае ўцелаўленыне ў чалавека.

У трох кроках ад яго ёсьць іншая ніша ніжэй з

выдаўбленым камнем: яна была за кармушку для ягняткаў. Яна і сталася Божаю калыскай.

Здаўна жыхары Віфлеема пакланяліся таму месцу. Пачынаючы ад Першага Ерусалімскага япіскапа вяліся запісы аб ім. Першыя хрысціяне пабудавалі там Царкву. Рымскі цэзар Адрыян разбурыў яе і паставіў быў там паганскае божышча Адоніса. Але ў 330 г., прызнаўшы Хрыста, цар Канстантын Вялікі паставіў над святымі Ясьлямі цудоўную базыліку. Божым цудам ёй адзінай пашэнціла ўцалець ў разбуральных падзеях часу. У ёй вось ужо больш чымся 16 стагодзьдзяў моляща хрысціяне. Праўда, крыжаносцы пабудавалі вакол яе магутныя съцёны. Цяпер сама Царква Народжаныя Хрыстовага бадай што знадворку не бачна. Яна цалкам ўлучаная ў съцёны замку-крэпасці, якая і ратавала яе неаднокраць ад разбойных наскокаў бэдуінаў. З трох уваходаў у Царкву два былі зусім замурованыя, а пакінуты ўваход у Царкву быў гэтаксама часткава замурованы. Чалавек можа ўвайсці ў яго адно сагнуўшыся. Гэта каб не дазволіць ўехаць у Царкву бедуінскому конніку, які і хацеў бы паграбіць у Храме, пазырэвкацца з хрысціянскае святыні, ды яму не выпадала злазіць з каня. І цяпер можна бачыць там съяды архітэктурнае формы высокіх дзьвярэй-уваходу ў Царкву, простакутны портык з перакрыццем з цясанага камня наверсе ды з двумя кансолямі-падпоркамі чиста Аттычнае прыгажосці. Але ў мэтах бяспечнасці і пакінутая адтуліна замыкаецца магутнымі жалезнымі дзьвярыма.

Увайшоўшы праз тую адтуліну, наведвалынікі трапляюць адразу ў вялізарную даўгую царкву з высокімі калёнамі карынфскага стылю, што ў два рады ідуць па абодвух бакох, творачы шырачэнейшыя крылы, крыху ніжэйшыя за цэнтральнае, вышынёю ў 15 мэтраў. Удаўжыню паломнікі ідуць аж 22 мэтры, пакуль дойдуць да ўзынятага алтара і іконастаса над самім колішнім месцам батлейкі. Да яе вядуць два баковыя спускі па напоўкруглых лесьвіцах. Усярэдзіне хораму на падлозе яшчэ захаваліся рэшткі першапачатнай мазаікі, якія цяпер знаходзяцца пад адмысловай драўлянай накрыўкай, бо сучасная падлога пазнейшага паходжання. Захавалася і старадаўняя купель з чырвонага парфіра.

Трох'ярусны іконастас адлучае высокай съянай вялікі алтар, упрыгожаны вялікім абразом Укрыжавання. На абразах дарагія рызы. Скрозь вісяць панікадзлы. На калёнах відаць рэшткі бізантычнага царкоўнага малярства. Па бакох галоўнага алтара - бочныя алтары сьв. Міколы (грэцкі) і па аднаму абісінскаму і армянскаму.

Месца Батлейкі ўнізе на ўзоруні мармуровае падлогі абазначана срэбранай зоркай і надпісам: «Тут ад дзяўчыны Марыі нарадзіўся Ісус Хрыстос». Над зоркаю - 15 срэбраных лампадаў. Вышэй - мармуровая дошка за прастол. Над ім зноў лампады. На съценах - дарагія аксамітныя ткані. Тут праваслаўныя чыняць Літургію. Справа насупраць батлейкі прастол каталіцкі, прысьвечаны тром вяшчунам. Колькі малых панікадзіл і два падсьвечнікі асьвятляюць сярэдзіну першага

жыльля Госпада. У заходняй частцы Батлейкі ёсьць колькі пячораў: съв. Язэпа, дзе яму зъявіўся Анёл, пячора паахаванья съв. Ероніма і месца паахаванья съв. Паўлы і Еўстохій. Яны належаць каталікам. Апошнія маюць манастыр, што мяжуе з Царквою Нараджэння Хрыстовага. Сама ж Царква Нараджэння належыць праваслаўным. З паўдня да яе прылягае грэцкі манастыр з рэшткамі вежы часоў Юстыніяна. Там жыве Япіскап Віфлеемскі. На падворышчы тога манастыра раскопкі выкryлі агромністый падземныя магілы з безлічай дзіцяцых касьцей. Відаць, там было масавае забойства дзяцей ў часы Ірада.

Недалёка ад Віфлеема ляжыць поле, агалошанае нябеснымі съпевамі - анёльскім абвешчаньнем пастухам аб нараджэнні Хрыстовы. На месцы былой Царквы Пастухоў Віфлеемскіх цяпер адно рэшткі вялізарнага фундаманту, фрагменты калёнаў і капітоліяў перад спускам у падземную капліцу. Белы Крыж з каменя значыць месца зъяўлення Анёла. У алтары з бедным іканастасам штотыднёва моляцца арабы-хрысьціяне. На дарозе ў Віфлеем знаходзіцца і грабніца любімай жонкі Яакава - Рахілі. Яе шануюць і жыды і магамэтане. Апошнім і належыць тое месца.

Вяртаючыся ў перадвячорны час з Віфлеему ў Ерусалім і праяжджаючы па Есафацкай даліне, падарожны міжволна прыпадзе паглядам да залітых сонцам залатых купалоў праваслаўнае царквы съв. Марыі Магдалены. Сем аграмадністых і звычных нашаму воку цыбуляпадобных купалоў аж зіхаюць, пераліваючыся, адбітым сонцам і ўжо

здалёку прыгадваюць, што мы, праваслаўныя паломнікі, там, на Святой Зямлі, фактычна ў сябе ў хаце, на роднай нам глебе, зъ якою пародненая агульным Святым Духам, адзіным духовым настаўнікам і агульнымі для нас помнікамі - храмамі ў славу Хрыстовую. І тады мы зноў у думках наведваем святую Магдаленаву царкву, ўзіраемся ў цудоўны іканастас з белага мармуру, арнаментаваны цёмнай бронзаю, прыгадваем такую прыгожую Царскую Браму, цалуем іконы пэндзала Верашчагіна. Мы ў думках зноў стаім на рознаклернай мармуровай падлозе тае царквы і цешымся з яе багацця і гульні колераў у гэтак заўсёды па-асабліваму съветлай ад раскошы сонечнага съятла царкве. О, той съветлы ўспамін ніколі не звядзеца ў уяўленыні кожнага чалавека, які яе хоць раз пабачыў у сваім жыцці.

А хіба можна забыць суседнюю Царкву Ўспення Божай Маці зь яе шырокай лесьвіцай і ўпрыгожанымі ўрачыстым гарэньянем безълічы съвечаў на ступенях, якія вядуць у падземны Храм, які ўважаецца не адно хрысьціянамі, але таксама і магамэтанамі, для якіх нават і адведзена адмысловае месца малітвы - так званы «міхраб» справа ад грабніцы. Над Гробам Прачыстай Багародзіцы тут у 754 годзе сьв. Іоанн Дамаскін трymаў натхнённую казань у прысутнасці агромністасе колькасці архірэяў, манахаў і народу. Тут праваслаўные, сірыйцы, армяне, копты, католікі штодзённа служаць літургіі.

А вакол раськінуўся аліўкавы Гефсиманскі Сад, які штодня ўвечары купаеца ў зыркім сонцы і

адпраменявае яго сваёю пашарэлай зелянінай і гушчынёю стройна-высокіх кіпарысаў. За ім уздоўж дарогі зрок вядзе вышэй на Елеонскую гару, месца Ўзвышэння Господа Ісуса Хрыста. Там на тым месцы некалі стаяў паставлены царыцай Аленай вялікі Храм «Імвамон» без купала, каб маленьнікі сузіралі ў часе малітвы тое самае неба, куды ўзынёсься Збаўца. Пэрсы яго разбурылі. Цяпер над камнем, зь якога адбылося Ўзынясеньне, стаіць капліца. Камень з ступнёю Хрыстовай абведзены мармуровай рамкаю. У дзень Узынясеньня цяперашнія ўласнікі-магамэтане дазваляюць служыць у двары вакол капліцы ў шатрох. За невялікую плату дапушчаюць аглядаць Божую ступню, т.зв. «Стопачку». На месцы колішняга манастыра крыжаносцаў цяпер там побач з «стопачкай» - мінарэт. Але над усім гэтым на гары Елеонскай (масьлічнай) узвышаецца белай каланчой і праваслаўным крыжом над ёю Царква Ўзынясеньня Гасподняга і жаночы манастыр пры ім. Каланча вышынёю аж у 64 мэтры. Там жа створаны археялягічны музэй працамі архіманdryта Антаніна. Царква перажыла цяжкія часы турэцкай акупацыі Палестыны, барбарскія зъдзекі над хрысьціянскімі святынямі турэцкага салдацця, што стаяла нейкі час у царкве ў часе Першае Сусветнае вайны. Пасля вызвалення ад туркаў сёстры знайшли панішчанымі крыжы, замазаныя вапнай абразы, паламаныя іконастасы. Працамі саміх сясыцёр Царква і манастыр былі адноўленыя, абразы зноў расыпісаныя ў бізантыйчным стылі. Цяпер вялікі абраз

«Хуткапаслушніцы» ўважаецца цудатворным. Вялікія мастацкія каштоўнасцьці ляжаць у мазаічных абразах Капліцы Знаходжання Галавы Іоанна Прадцечы. На Елеонскай жа гары ў 1907 годзе была распачатая пабудова Храма Страшнога Суду Гасподняга, але вайна і рэвалюцыя ў Расейі запынілі сродкі з Расейі, і Храм гэтак і застаўся пабудованым адно першым ніжнім храмам, які цяпер і носіць назоў Царквы сьв. Філарэта Міласыцвага. Наагул у Святых Месцах можна бачыць шмат не даведзеных да канца пабудоваў цэркваў за кошт Колішняга Расейскага Падэстынскага Аб'еднання, якое было зачыненае пасля рэвалюцыі. Прыйманастыры на Елеоне маеца малочная гаспадарка, садоўніцтва, золаташвейная і іконаўская майстроўні, якія выконваюць заказы для ўсёй Эўропы і Амэрыкі. Разам з падаяннем ахвярных паломнікаў гэта дае змогу эканамічна існаваць манаушскай браціі і сястрычеству, людзям, што шукаюць яднання з Богам на Святой Зямлі і ахвяруюць усе свае адлічаныя гадзіны жыцця Божай службе. Іхняю ахвярнаю працу Святы Елеон і ўсе святыя мясціны вакол Граду непарушна стаяць на варце Хрыстовага вучэння і будуть заўёды падtrzymваць агонь, запалены тут бадай што дзьве тысячы гадоў таму назад.

Усеваладу Ціхановічу было соладка перабіраць у думках чыны тых ахвярных людзей, і ён удзячліва пастараўся мацней зацеміць іх у сваёй памяці.

Ад гэтих думак яго адцягнула пабачаная неўзабаве з вакна аўтобуса далёка ўперадзе

насупраць Храма Ўсьпення Божай Маці невялікая капліца ў цені кіпарысавай. Гэта было месца пабіенныя каменінамі съв. першапакутніка Страфана. На адчыненым паветры стаялі колькі дзесяткаў людзей і маліліся ўкленчыўшы ў знак памяці пакутніка Страфана.

А насупраць Гары Елеонской у мурох Ерусалімскай Сыцяны Ўсевалад ня ў стане быў і на гэты раз не адзначыць асобна Залатую Браму. Яго ўяўленыне заўсёды хвалявала ідэя Замураванае на доўга яшчэ, мабыць на тысячагодзьдзі, зачыненае для руху людзкога, каб не апаганьваць сябе сучаснаю Садомаю і Гамораю Брамы, каб некалі чыстай цудоўна расчыніцца ў часе другога прыйсьця Сына Божага, каб даць яму ўсёй духовай раскошы зноў прыйсьці па старых шляхах і прынесыці канчальнае вызваленьне чалавеку ад ягонае грэшнае існасьці.

- Дай жа, Божа, каб хутчэй тое збылося! - прагаварыў сябе Ўсевалад і зноў аддаўся ружовым уяўленыням, як будзе з усяго сьвету народ вітаць зварот свайго Збаўцы і Залатая Брама будзе прамяніцца водбліскам вечнае славы Богачалавека.

З гэтymі прыцягальнымі ў думках абразамі яго і ўвозіў у Святы Горад шумлівы звычайна, але на гэты раз неяк прыцішэўшы аўтабус. Святы Град ужо напаўняўся зноў гаварлівым натоўпам загарэлае моладзі і заліваўся вечаровым сонцам.

IX.

Крыніца духовага ачышчэння і збавенія

«Внідем в селеніе Его, поклонимся на место, идеже стоясте нозе Его».

З съв. Пісъма

Святы горад Ерусалім ведамы яшчэ з старажытных часоў як Уру-Салім, горад Міру. Пад гэтым назовам яго згадваюць эгіпецкія і бабілёнскія пісьмёны. Ім доўга ўладалі дзікія плямёны Іевусеяў, а за тысячу гадоў да Народжання Хрыстовага там запанавалі юдэі. Давід здабыў гару Сіён і ператварыў яе ў моцную крэпасць супраць іевусеяў з усходу. Туды ж Давід перанёс быў тагачасную народную святыню - каўчэг Запавету. З таго часу Сіён стаў Святою Гарою. На Сіёне Давід і быў пахаваны. Цяпер ягоная магіла апынулася з другога боку мяжы паміж Іарнаніяй і Ізраілем. Ерусалім дасягнуў асаблівага росквіту пры цары Саламоне. На бліжэйшай да Сіёну гары Морыя быў пабудаваны Храм і Палац. Даліну паміж імі засыпалі і новы квартал абнесылі высокай сцяной. Пазыней, у VIII стагодзьдзі да Нараджэння Хрыстовага цар Юдэйскі Іёфан прылучыў да гораду і абнёс сцяной прадмесце вакол узвышша Офель. У tym жа стагодзьдзі цар Езекія, баючыся алогі з боку бабілёнцаў, адвёў у горад воды крыніцы Гіхона і побудаваў для іх у цэнтры гораду вялікі басейн, вядомы да сяняня пад ягоным імем. З мэтай бяспекі той жа цар пабудаваў на поўнач ад Сіёну

сьцяну і Рыбную Браму. Былі ўзынятыя моцныя вежы Хананаіла і Біра, будучая вежа Антонія, дзе зъмяшчалася ў Рымскія часы і прэторыя Пілата. Крэпасьць Давіда пасъля 170 году да Нараджэнья Хрыстовага была пашыраная аж да ўзвышша Акра, адкуль Маттафія павёў ізраільскі народ паўстаньнем супраць тырана Антыёха. Прадмесьце Гарэб з Галгофаю і Гробам Госпада і суседніе ўзвышша Везефа ўвайшлі ў межы гораду адно ў 43-м годзе пасъля Народжэнья Хрыста. За паўстаньне супраць рымлянаў пры імпэраторы Веспасіяне ў 70-м годзе Храм быў спалены, а сам горад дашчэнту быў зруйнаваны ў 133-м годзе. Паміж IV і VII стагодзьдзямі ў Ерусаліме панавала Хрысьціянства. Горад рос і забудоўваўся, хрысьціянскія съвятыні аднаўляліся, забудоўваліся Храмамі, пакуль Ерусалім не захапілі і не зруйнавалі пэрсы пры цары Хозроі. А праз 30 гадоў яго захапіў арабскі халіф Омар, які, праўда, не чапаў хрысьціянскіх съвятыняў. Затое адзін з наступны халіфаў - Хакім, уявіўшы сябе Богам на зямлі, загадаў разбурыць усе хрысьціянскія храмы, спаліць Храм Гасподняга Гробу, зруйнаваць Галгофу і шмат іншых месцаў, дарагіх хрысьціянскім сэрцам. Гэта і выклікала т.зв. Крыжовыя паходы з Эўропы. Крыжаносьць валодалі Палестынай 90 гадоў, пакуль іх ня выгнаў адтуль Саладзін. Іхня пабудовы, акрамя Святога Гробу, былі панішчаныя. А ў 1517 годзе Палестыну захапілі Оттаманскія туркі і панавалі там аж 400 гадоў. Хрысьціянскія съвятыні пацярпелі ў часе салдацкіх пастояў у Першую Сусветную вайну. Ад

1917 г. да 1948 Палестына з съвятымі месцамі знаходзілася пад аховай ангельскага мандату. Пазыней была падзеленая паміж Ізраілем і Іарданій, частка дасталася Эгіпту (Газа). Ерусалім таксама быў падзелены: найбольшая, мадэрная частка яго, адышла да Ізраіля. Але стary горад, у якім знаходзіцца бальшыня важнейшых святых месцаў Ерусаліму, належыць арабам, як ім жа належыць бальшыня і іншых, за межамі гораду, Эвангельскіх месцаў. У межах Ізраіля знаходзіліся Галілейскае возера, Назарэт, гара Сіён, гара Фавор, Канна Галілейская, Іоппія (Яффа), Кармільская гара. Пабачыць іх можна адно будучы ў Ізраілі і ўжо хіба толькі пасъля наведаньня ўсіх Съвятых месцаў у Іарданії. Гэта дзеля того, што Іарданія ня пушчала ніводнага чалавека з боку Ізраіля, незалежна ад того, чымі грамадзянінам ён ёсьць. Сам факт праўбываньня на тэрыторыі варожага ім народу разглядаўся як няпрывязны да арабаў ўчынак. Такіх людзей яны не дапушчалі да сябе і ім не выдавалі візы на права наведаньня Іарданіі. З старога гораду (арабскага) ў Новы Ерусалім (ізраільскі) можна было трапіць без звароту назад. Каравей, рух паломнікаў дазваляўся адно ў адным кірунку. Але калі паломнікі звязаныя агульным білетам і групавымі, згары аплочанымі, абслугоўванынямі, гатэлямі і транспартам, прыходзілася адмаўляцца ад спакусы зъезьдзіць яшчэ і на съвятыя мясыцы па другі бок дэмаркацыйнае дзяржаўнае мяжы па жывым целе адзінага съвятога гораду. І ніхто ня стане гарантаваць Вам жыцця ў часе праходу так

званой «Но мэн» зямлі - вузкай абязлюдненай зоны паміж двумя варожымі і ўзброенымі да зубоў табарамі.

Тamu, калі на съхіле дня пalomнік съхіляў сваёvoчы на заліты заходам сонца Ерусалім, які ўвесь непадзельна па абодвы бакі штучнае мяжы адноўкава зіхаець і пераліваўся ружаватай бялізною сваіх бязылічных камяніцаў, міжвольна зрок шукаў і сярод іх знаныя і гэтак блізкія сэрцу велічныя Храмы, душа падказвала шукаць і пазнаваць іх і па той бок съвятога граду. А іх нямала можна адцеміць вокам і з узвышшаў арабскае часткі гораду. Адноўкава радуе сэрца бачаныне такіх хрысьціянскіх съвятыняў, як цэркви на т.зв. Рускіх пабудовах, арабская пратэстанцкая царква, Дом Тайнай Вячэры і Манастыр на Сіёне, колькі іншых храмаў, вызначных для гісторыі хрысьціянства ў Палестыне.

Аднак, добра, што і арабы атрымалі сваю долю Ерусаліма, бо і ім гэты горад выдаецца съвятым. Мусульмане кажуць, што Магамэт, дарма, што жыў і дзейнічаў пераважна ў Арабіі і Сырыі, сказаў некалі: «Ерусалім - самае съвяшчэннае месца ў съвеце». Паводле магамэтанскага паданыя, Магамэт маліўся на Божым камяні, дзе цяпер стаіць мячэць. Магамэтане вераць, што адгэтуль Магамэт узносіўся ў неба, пакінуўшы адбітак сваёй руکі на камні. Яны таксама паважаюць зямлю Морыя, падзяляючы з жыдамі веру, што менавіта туды паслаў Госпадзь Аўраама з сынам, як і веру ў Аўраамава ахвяра-

прынашэнъне.

Паводле ж талмудавых кнігаў, выгнаныя з раю першыя людзі пасьля колькісотгодняга вандраваньня і пакаянья па волі Божай сустрэліся зноў на tym самым узвышшы, дзе пазней быў закладзены Ерусалім. Калі Адам памёр, ён быў пахаваны сынам Сіфам на Сіёне. Ной, знайшоўшы размытъя косыц і чэрап прабацькі, пахаваў іх пад скалою на Лобным месцыце, пазнейшай Галгофе, месцы пакутай абязданага Збаўцы съвету. Гэтак Ерусалім становіцца съвятым месцам, паважаным трымя веравызнаньнямі, адноўкава дарагім месцам як для хрысціянаў, гэтак і для жыдоў, і для магамэтанаў. Ужо на працягу многіх стагодзьдзяў апошнія з фанатычнай заўзятасцю і нячуванай сілай бароняць яго супраць неаднаразовых наскокаў крыжаносцаў і іншых ваяўнічых і мірных абаронцаў Хрысціянства і Юдэйства. Відаць, што ў тых Юдэйскіх узвышшах - Елеоне, Сіёне і Морыя - хаваецца нейкая асобная сіла прыцяганьня, што з непераадольнай сілай цягне да сябе розум, увагу, пачуцьці, душы і сэрцы многіх народаў съвету. Ад часоў прабацькі Адама і да сёньняшняга дынамічнага, навукай і культурай пасунутага далёка ўперад, съвету чалавек заўсёды сваімі самымі інтывітамі і сардэчнымі марамі цягнуўся і будзе цягнуцца да тых Божых пунктаў на зямной кулі. Нейкая незямная, няведамая сіла падказвае яму вечна імкнущца да Святога Гораду, як крыніцы духовага жыцця, съяцла праўды і ўзору дасканаласці, як месца ачышчэння і

Збавеняня. Ужо адно імя Эль-Кудс, або Эль-Шэрыф, як завуць гэты горад арабы і што азначае «святасыць» або «свяцільня», выклікае ў кожнага араба асабліва ўмільнае і набожнае пачуцьце. Гэта для яго імя места, якое ягоныя вусны прамовяць як нешта асабліва правялебнае.

І запраўды, варта было Ўсеваладу Ціхановічу наведаць мячэць Омара на гары Морыя, каб пераканацца ў бязъежнай святасыці Ерусаліма і для магамэтанскаага сэрца. Неаднаразова мінаючы месца Залатой Брамы, кожны раз ягоны позірк затрымваўся на агромністым залатым купале гэтай арабскай Бажніцы. На яго цяперашнім месцы калісьці стаяў Храм Саламона. Крыжаносцы ператваралі мячэць Омара ў хрысціянскую царкву, але пры першай нагодзе яна была зьвернутая магамэтанам, як Эль-Акса, г.зн. «аддаленая» ад Мэккі. Яна захоўвае памяць і аб месцах малітвы Давіда, Саламона і прарокаў адмысловымі паказальнікамі на сьценах. Пасярэдзіне і ўзвышаецца камень Ўзвышэння Магамета. Залатая Брама для арабаў мае падобны нашаму сэнс: магамэтане вераць, што праз іх войдзе ў Святы Горад ісламскі Пераможца.

На Ўсевалада зрабіла асабліве ўражаныне велічнасць трох колаў калёнаў, пазалочаныя балюстрады, стаўпы і аркі калёнаў у мармуровых аздобах і кафлявых узорах, з прыгожай мазаікай і барэльефамі. І варта было пабачыць малельшчыкаў на скрэзь разасланых пэрсыцкіх дыванох, іх фанатычныя твары, цалкам перайначаныя малітвай ад самага нутра, каб

адчуць, што тут, па суседзтву з Сыцяной Плачу, дзе шмат стагодзьдзяў жыды аплаквалі былую моц і страчаную веліч, моцна ўкараніўся народ іншае веры, але які ў сваіх малітвах звяртаецца з просьбамі па сутнасці да таго ж адзінага для ўсіх Бога. Нездарма, магаметане таксама паважаюць Ісуса Хрыста, вызнаюць яго адным з прарокаў, але над усімі, ведама, ставяць свайго Магамэта, які, калі разабрацца, шмат пераняў з вучэння Хрыста, асабліва што да добрых справаў, дапамогі бедным і ўстрыманьня ад празъмернасці.

«І як добра, што кожнае раніцы муэдзін прыгадвае кожнаму масульманіну аб існаваныні ягоных абавязкаў перад Богам», - думаў Усевалад, знаходзячы выяў мудрасці ў тым, што калі каторы зь іх яшчэ і сьпіць, дык рупны муэдзін падбае за яго і дапільнуе законнага часу, каб аддаць патрэбную даніну Божае паshanы. «І калі недзе ў шырокім сьвеце начныя гулякі ў шынкох яшчэ ўздымаюць чарговыя чаркі шкоднай гары і пазяхаюць іхныя наперсыніцы ад дарэмнай стомы, - далей цягнуў свае развагі Ўсевалад пра сучасны сьвет, - дык у Святым Горадзе дбайны манах ўжо адчыняе браму царкоўнага двара, уваходзіць у Храм, каб там за момант напоўніць ягоную прастору гукамі нямоўчнага псальма на патрэбу духовага голаду, каб высака ўзыняцца ў неба душою і разам з нябеснымі анёламі прасіць Госпада Бога, Сына Божага і Святую Маці, каб даравалі грэшным людзям на зямлі адпушчэнне іхніх грахоў, перасыцераглі ад дурных учынкаў, далі сілаў і змогі несьці свой крыж далей,

заслужыць на тым съвеце Царства Божае. І ніякія атамовыя хітрыкі веку, ніякія спакусы прыцягальных сілаў грэшнага жыцьця не адцягнуць тога падзвіжніка ў манашскай сутане ад абавязку тае Службы. Так адбываецца штодзённае дакрананье да тае вечнасці, якая адна толькі і ў стане ўратаваць нас ад поўнае духовага звыраднеласці. Адна съведамасць гэтага ўжо ратуе чалавека, надае яму моцы ператрываць лягчай бачаную скроль распусту. Дзякую табе, Госпадзі, што ты захоўваеш такую скарбніцу высокага духу і крыніцу жыцьця Святога Слова, якой нам уяўляецца Святы Горад. Дзякую табе, Вялікі Ерусаліме, нізкі паклон табе, места, дзе стаяла нага жывога Господа, які жыў сярод нас, тварыў цуды, вучыў нас дабру, прынёў пакорліва пакуты і дзеля нас памёр, каб уваскреснун্ত!»

Ціхановіч казаў у голас і сам зъдзівіўся, што ён якраз у Святым горадзе цяпер.

X.
У съвятой ярданской плыні

«Во Іордане крещающуся Тебе, Господи,
Тройческое явися поклонение».

З Трапара Хрышчэння Гасподнега

Адзін пералік наведаных съвятых месцаў у Ярданскай Палестыне будзе салідным. Акрамя ўжо названых раней месцаў тут варта назваць агляд Віфаній, места сустрэчы Госпада з Марфая, грабніцу Лазара, Дом Сімана Пракажонага, Капліцу Першамучаніка Стафана, Съвятліцы Марыі Магдаліны ў Гефсіманії, Дом Іаакіма і Анны - бацькоў Божай Маці, Віфезду, Крыжовы Шлях, Цямнічку, Ліфостротон, Храм каля Суднае Брамы, месца Сергія Раданежскага, Рускі Манастыр на Елеоне, Поле Пастухоў, Соракадзённую Гару, Манастыр Георгія Хазевіта, Лаўру Саввы Асьвячонага, Казансскую ікону Божай Маці, Эммаус, Самарью, Студню Іякава, Манастыры Іоанна Хрысціцеля, Мёртвае мора, Іерыхон, Елеонскі Сад у Іерыхоне, Іасафатаву Даліну, Столп Авессалона, Сілоамскую купальню, Хэурон, Дуб Маўрыйскі, Манастыры Вялікамучаніка Георгія і прарока Ільі, Рускі скіт пры Дубе Маўрыйскім, Пячору прарокаў, Храм «Ойча Наш», Келью Прэпадобнай Пелагеі, царкву роўнаапостальскага князя Ўладзіміра, Малую Галілею і, нарэшце, Іардань.

І цяпер Усевалад Ціхановіч прыгадвае тыя наведаныя мясыціны: перад яго вачыма, як жывыя,

паўстаюць абразы съветлай дарогі з Віфаніі - дому фінікаў або «беднасыці», паарабску - «Эль-Азарыя» - у Ерусалім, па якой наш Збаўца на осьліку ехаў у Святы горад, а цяпер у Вербную суботу праваслаўныя ідуць крыжовым ходам. Удзячлівая памяць аднаўляе абраз Віфанскае праваслаўнае школы з інтэрнатам для арабскіх праваслаўных дзяўчатаў на чале з Ігуменіяй Марыяй і Матушкай Марфаю. Увушшу да гэтага часу зывіняць галасы дзяўчатаў, іх гульні і песні ў часе перапынку ад працы па абслугоўванні паломнікаў. Нельга не адзначыць з пачуцьцём глыбокага ўдзячнасці ахвярную працу праваслаўных манашак і настаўнікаў гэтае школы, якія безінтэрэсойна аддаюць справе выхаваннія і наўчаннія мясцовых арабак гэтулькі часу і энэргіі, што міжвольна съхілішся перад падзвіжніцтвам Божай справе. А гэта ж дзьве ангелькі, што праняліся праўдаю праваслаўя, прынялі яго і паstryгліся ў манашкі, пазналі паўнату веры і пасвяцілі сябе працы на дзяцей. Дзякуючы іхняй актыўнасці Віфанская школа набыла сярод Палестынскіх арабаў шырокую вядомасць. Пазней Марыя сталася настаяцельніцай сястрычества пры Храме Марыі Магдалены ў Гефсімані, а Марфа жыве пры Школе ў Віфаніі. Дзякуючы ім сярод арабаў падtrzymваецца разуменыне хрысьціянства, а дзяцей вучать царкоўнаму пиянину і літургіі. На двары школы знайдзены камень з надпісам пагрэцку: «Тут Марфа і Марыя пачулі ад Господа слова аб Уваскрошанні з мёртвых...» На tym месцы стаіць капліца, у якой у Вербную суботу

адбываеца служба з крыжовым ходам і вадахрыстам.

Да паездкі на Іарданъ Усевалад Ціхановіч рыхтаваўся загадзя. Ён ужо за колькі дзён да таго дамовіўся з Віфанскай манашкай пашыць для яго даўгую, чуць ні да пятаў, белую кашулю. Гэта каб споўніць стары славянскі звычай: у такой кашулі акунуцца ў съвяшчэннай вадзе. І вось яшчэ ў прыцемку тae раніцы паломнікі рушылі ў Іюдэйскія горы. Мінулі Віфанию, прабег каля іхняга аўтабуса грэцкі жаночы манастыр «Сустрэчы». Неўзабаве пачалі набягаць пустынныя пясчаныя ўзвышшы: яны часам выдаваліся нейкімі шэра-таемнымі зданямі. Дарога то крута ўздымалася ўверх, то раптам пачынала адхонна падаць уніз. Тады неяк замірала, нібыта адрываючыся, сэрца, і жанчыны боязка ўглядаліся ў вочы суседзей-мужчынаў, нібыта шукаючы ратунку на выпадак няшчасця. Адылі машына пачала спаўзаць ўсё ніжэй і ніжэй у даліну. Хутка заблішчалі першыя палоскі далёкага Мёртвага мора справа, а ўперадзе паказаліся і першыя пробліскі Іардана з-пад нязвычнае ў пустыні зеляніны. Гэта сюды прыносіць з Ліванскіх гораў свае мутныя воды съвяшчэнны Іардан, каб затым уліць іх у глыбокую чарку салёвае вады - Мёртвае мора. Тут ажывае пустыня. Густыя зарасьнікі сікамораў, таполяў і чароту захоўваюць раку ад пабочных вачэй. Увесну, калі многаводны Іардан пакідае свае берагі, ён аддае пустыні багата вільгаці, і яна вакол ажывае рознакалёрнымі краскамі. Пасьля ўлетку ўсё гэта гіне пад бязылітасным сонцам, якое выпальвае кожную

адзнаку жынтыця.

Іардан быў асьвечаны для нас хрышчэньнем Господа Іаанам Хрысціцелем, калі ён прапаведваў народу ізраільскому пакаянъне і ачышчэнъне на берагох гэтай ракі. Тут адбылося цуда пераходу ракі пад кіраўніцтвам Іуса Навіна пасухому пры звароце ў Зямлю Запаветную. Тут жа пасухому пераходзілі раку прарокі Ілья і Елісей, а Нееман, вайсковы начальнік сірыйскі, вылячыўся ў гэтых водах ад праказы.

Паломнікі пад'ехалі да месца Хрышчэння Збавіцеля. Гэта адно ў пяці кілометрах ад Мёртвага мора, дзе бераг больш скацісты. Каменная лесьвіца вядзе да вады. Тут на Вадохрышча вада асьвячаецца штогоду. Але і цяпер пад навесам пачынаецца Божая Служба. Уладыка Мэфодзі сам моліцца на ваду, ўздымае высака святы крыж і адбывае вадохрышча. Кажны паломнік падыходзіць пад Уладыка ваде багаслаўленъне і атрымвае абдоранъне ўжо пасьвечанай Іарданскай вадой. А пасля распачынаецца купанъне ў святой рацэ. Мужчыны зьлева пад навесам, а жанчыны наводдалі справа, адлучаныя дзялянкай гаю, пачынаюць пераапранацца і з асьцярогай спушчацца з адхону, каб папялёхаць хоць ногі ў святой вадзе. А съмялейшыя нават заплываюць на сярэдзіну, каб там пазмагацца з віратліва-хуткай плынню. А тая гэтак і стараецца зьнесыці цела сваім хуткабежным цёкам. Патрэбна нямала спрыту і спрактыкаванацы, каб ня даць сябе пераадолець. Трэба ўмець добра трymацца на паверхні вады, бо дно каменнае, поўнае выбоінаў і

зыбкае гліны.

Усеваладу ўдалося моцнымі ўзмахамі рук адразу дапяць сярэдзіны ракі, але тут яго і злавіла хуткая плынъ. Як ён ні стараўся падацца ўперад супраць цёку, апошні яго, аднак, больш адносіў назад. Нарэшце, змогшыся, ён пакінуў думку плыць ўверх. Быў рады што здолеў выбрацца на бераг, значна ніжэй па рацэ. Пасьля яшчэ быў заплыў на сярэдзіну, але даўгая кашуля блыталася паміж ног і не давала змогі вольна кіраваць рухамі. Патрымаўся крыху на паверхні вады, пакуль сябрук рабіў колькі здымкаў Усеваладавага спаборніцтва ды стомлены ледзь выкараскаўся на гліняны бераг. Тут ціхама доўга ўглядаўся ў жаўтавата-шэрую каламуць, сачыў за безылічай малых рыбак, што падскоквалі з вады, ганяючыся за маленькімі мошкамі над паверхні.

«І тут у гэтай імклівай каламуце не абыходзіцца бяз Божага стварэння, - думаў Усевалад. - Вось жа прыстасавалася неяк гэтая рыбіца да абставінаў жыцця ў віруючай і мала спажыўнай плыні. Жыве, пацяшаецца самім існаваннем пад сонцам. А шкада, што багата яе штодня съкідаецца ў Мёртвае мора, дзе яна ў салёной горкай вадзе адразу і памірае. Колькі яе, тае бедалакі, ад нязнанья пазбаўляеца непаўторнага дару жыцця. І ты, няшчасная, гінеш дарэмна, як гінуць у съвеце мільёны людзей ад узаемнае варажнечы і ўсё з-за нязнанья або недастатковага ўразумення вялікіх Божых законаў або узаемнай любові і дараўальнасці. О, яшчэ трэба шмат папрацаваць носьбітам Хрыстовае праўды, каб зрабіць яе

набыткам усяго чалавечтва. А толькі тады стане цца на зямлі той мір і ласка, якія адно могуць прынесыці шчасыце ўсяму людзтву. Дык працуйма больш аддана, каб гэта сталася!»

З гэтымі думкамі Усевалад пайшоў пераапранацца. Збоку, недалёка ад Водахрышча, ініцыятыўны араб адчыніў крамку халодных водаў. Даўгая чарга выстраілася за ліманадам. Кажны стараўся хутчэй заліць сваю смагу, а ў бутэлечку набраць съятой Іарданскай вады. Араб зауважыў, што пакупнікі зынікаюць з бутэлькамі. Загадаў плаціць аж даляр закладу. Але і гэта не спыніла руплівасыці паломнікаў да съячонае вады. Усевалад ахвотна заплаціў свой даляр, каб мець ува што набраць тае вадкасці, пра цудоўную сілу якое ён чуў яшчэ з маленства ад сваіх бабак і дзядуліяў. Тут манашкі-паломніцы таксама расказвалі пра цудадзейныя здольнасці гэтае вады. Гаварылі таксама, што яна ніколі і ня псуецца, хоць трымай яе ўсё жыцьцё, а калі чалавек верыць у яе, дык лечыць ад усіх хваробаў.

Так, ці ня гэтак, Усевалад набраў яе бадай-што з самае сярэдзіны ракі, бо зачарпнуў яе, прыгнуўшыся з носа лодкі, што на ланцу гту стаіць на месце вадохрышча. Ён цешыўся з думкі, што давязе яе, як найдаражэйшую рэлігійную рэліквію аж у Амэрыку і пасяля па крысе будзе там адліваць сваім знаёмым, каб вызываць іх ад дзе-якіх немачаў.

Тут жа зарабляў бэдуін з вярблодам ўва ўсёй красе вайсковай формы. Ён даваў змогу двум малым хлапчукам-паломнікам узлазіць на

вярблюда, сядзець на ім, трymаючыся рукамі за горб, каб бацькі тым часам фатаграфалі іх. Найшлося колькі і дарослыі - аматараў увекавечыць сябе на фотакартцы ў якасці экзатычных наезнікаў. А адна, надта ж ужо даходлівая паломніца, дык па старалася вырабіць сабе цэлую стузіну падобных здымкаў. Казала, што раздасьць знаёмым, каб ведалі, якая Жэня баявая жанчына. «Ну, што ж, кожны можа бавіцца пасвойму, абы каб блага не рабіў», - апраўдваў яе Ўсевалад.

Тымчасам прышоў час рухацца далей. На гэты раз усіх чакала Мёртвае мора. Яно ўжо здалёку варажыла нязнанымі чарамі. Машына запынілася каля прыморскае Гасцініцы. За даўгім павільёнам пад адчыненым небам на тэрасе кафэ разъмясьцілася шмат столікаў. Далей у бок мора ляжала рудое, без расыцінкі, укрытае каменчыкамі, поле, а за ім бліскацела і іскрылася пад сонцам далёкая водная гладзь.

Балшыня паломнікаў адразу кінулася ў кафэ, каб задаволіць смагу. Усевалад пабег да мора. «Вось яно тое славутае Мёртвае мора, аб якім столькі чую і чытаў, - думаў ён, паскорана кроначы да вады. - Здалёку яно здаецца і прывабнае і прыгожае. Але ці такім яно будзе зблізу? Ня ўё тое золата, што блішчыць».

І сапраўды, яно выявіла сябе іншым, калі Ўсевалад апынуўся каля самае вады. Яна, праўда, была празрыстая: кожны каменьчык пабліскаваў сваёю бялізною з-пад вады. Усевалад прайшоўся далёка ўперад па даўгой драўлянай кладцы,

пабудаванай, відаць, для патрэбаў купальшчыкаў. У канцы яе ён пабачыў двух старога веку людзей. Яны боўталіся ў вадзе. Адзін з іх на разывітаньне хацеў даць нырца. Адышлі вада ўвесь час выносіла ягонае хударлявае цела на паверхню, і яно ўзыбітым наповерх бервяном паказвала свае рэбрыны то адным, то іншым бокам. Нарэшце стары вылез і растлумачыў ламанаю ангельскаю моваю, што вада не дае змогі нырцаўца, бо ў ёй аж занадта багата солі, што выціскае цела наўзьверх. У вадзе той ня можа існаваць ніводная істота. Тут ні рыбы, ні расыцінаў. У самой вадзе нібыта мёртвая пустэльня. Адно і багатая яна сольлю і поташам. Вунь на тым баку ў Ізраілі ўжо эксплюатуюць тое багацьце для патрэбаў сельскае гаспадаркі і ўвесь съвет забясьпечваюць поташам. А ў нас тут адно гасыціну пабудавалі, каб мы сузіралі адгэтуль прыгажосьць тае вады ды здалёку любаваліся відоўшчам Маўскіх гораў, распазнавалі на паўночным заходзе гару Нева, дзе, паводле паданьня, памёр раб Гасподні Майсей.

Хутка абодвы старыя пабеглі ў гатэль пад душ змываць з сябе соль, а Ўсевалад, закасаўшы штаніны, пачаў хадзіць па мяльчэйшым месцам, каб на собскай скуре адчуць салёнае мора, што хавае ў сваіх водных нетрах два патопленыя за грахі гарады. «От бы прасякнуць туды вучоным вокам, каб пабачыць тыя таямніцы шматтысячагодняе даўнасыці!»

З гэтymі словамі ён хуценька апрануў чаравікі і за момант быў на тэррасе. А там ужо сястра-манашанька паказвала на бачныя ў сіней смузе

Юдэйскія горы, рассказала пра знаныя съвету скруткі съвяшчэннага пісаньня, знайденых арабскімі пастушкамі ў пячорах, тыя самыя, пра якія сваім часам пісалася нямала ў Эўрапейскім і Амэрыканскім друку і якія ўжо Ўсеваладу давялося надоечы разглядаць у Ерусалімскім Этнаграфічным музэі. Было радасна, што такія важныя дапаўненныні съвятога пісаньня не загінулі і цяпер саслужаць добрую службу чалавецтву ў сэнсье канчальнага выпрацаваньня кананічнага тэксту кнігі кнігаў і дапамогуць выясняніцу дзе-якія цымяныя месцы ў Бібліі.

І знянацку вынышнуў з-за гораў вялізарны аазіс, увесь у пышнай зеляніне Іерыхон. Гэта той самы Іерыхон, які першым быў забраны ізраільцянамі пры ўваходзе ў зямлю Абяцаную. Ягоныя магутныя съцены разваліліся ад аднаго гуку трубаў. Адгэтуль вышлі такія прарокі, як Ілья і Елісей. Тут бываў Збавіцель, наведваючы Закхея і вылечваючы Іерыхонскіх съляпых. Цяпер на ягоным месцы арабская вёска Эр-Рыха дзякуючы арашэнню з крыніцы Елісея ўся ў фінікавых пальмах, бананавых і смакоўнічных садох. Багата цытрусовых дрэваў вакол кожнае хаты. Тут бывае цёпла цэлы год, нават узімку.

Недалёка ад Іерыхона ёсьць Соракадзённая гара, дзе Ісус Хрыстос правёў 40 дзён свайго паста паслья хрышчэння і жыў з звярыма. За стагодзьдзі там пражыло жыцьцём праведнікаў шмат пустэльнікаў. Па іх засталося багата пячораў. Прэпадобны Харытон заснаваў там манастыр з царквою, кельямі на стромай скале над

прадоњнем, куды съкінуўся Сатана пасъля няўдачы спакусіць Госпада. Цяпер манастыр належыць грэкам. Дайсыці да яго можна ад спынку машыны за дзъве гадзіны пеша па вузкай съежачцы. Даравах бяжыць па каменнай лагчыне ручай, у ім час-часом стралою праносіцца невялікая стронга. Дзе-нідзе чапляеца карэннямі за ўсхонную скалу куст зеляніны. Вакол поўнае бязълюдзьдзе. Поўная адучанасьць ад съвету. А далёка на адхоне крутой гары прыляпіўся да скалы будынак манастыра. У ім жыве і моліцца колькі манахаў.

А яшчэ вышэй, на самай верхавіне гары, дзе спакусіцель паказваў Госпаду ўсе царствы съвету ў момант часу, некалі таксама быў Храм. Зараз засталася адно алтарная абсіда пасярод каменнае агарожы.

Манахі сустракаюць паломнікаў звонам званоў. Але яны там нагары нагэтулькі бедныя, што наагул прыходзіцца дзівіцца, чым яны жывуць. І калі глядзіш на манаха, убеленага сівою даўгою барадою, які ўжо даўно страціў лічбу гадоў і жыве абапёрты думкаю аб вечнасьці, калі ён сядзіць на выступе скалы над безданью і думае пра Бога, пачынаеш разумець, што можа вось якраз такім ідэалістамі-падзвіжнікамі ды пустэльнікамі і съвет яшчэ трymаеца. Бо менавіта яны зъяўляюцца жывым дакорам нашаму разбэшчанаму жыццю і служаць узбуджальнікамі нашага сумлення. Сардэчнае дзякую ім за гэты чын і за добры ўзор жыцця ў Бозе, варты насьлядаванья.

ХІ. У гасьцях съведкі біблейскіх часоў

«І зъявіўся Аўрааму Госпадзь каля дубровы, Мамрэ, калі ён сядзеў каля ўваходу ў шацёр свой у часе дзённай гарачыні. Аўраам узняў вочы свае і глянүў, і вось, трыв мужы стаяць насупраць яго... Ён пабег наспатканыне ім і... пакланіўся да зямлі і сказаў: Уладыка! Калі я набыў Тваю ласку, не прайдзі міма раба Твойго».

З Бібліі

Аб зъяўленыні трох Божых мужоў Аўрааму згадваецца, калі паломнікі апъинуцца каля славутага Мамврыйскага Дуба. Гэта на поўдзень ад Ерусаліму сярод велічных Юдэйскіх гораў на месцы колішніх дуброваў Мамрэ. Тады, калі Бог караў за распусту Садом і Гамору, за сорак кілёмэтраў ад Ерусаліму, недалёка ад Мёртвага мора пад засеніню лістоўніка таполі і дубоў, у шатрох жыў спакойна і аддаваў сябе малітве богашукальнік Аўраам. Гэта яму зъявіўся Госпадзь у выглядзе трох вандроўнікаў. А недалёка дубровы Мамрэ ад даўнейшых часоў быў і ёсьць цяпер слайны і съвяты для ўсіх трох веравызнанія - мусульман, жыдоў і хрысціянаў, - гарад Хэурон, месца пакланенія кожнага прававернага хаджы. Тут сем гадоў жыў і кіраваў дзяржаваю Давід. Тут над пяchorай пахаваныя Аўраама, Інаака, Іякава і іхніх жонкаў узвышаецца цяпер велічная мячэць у 70 мэтраў удаўжыню і 38 ушыркі з мінарэтамі на кожным рагу моцных съценаў. Калісьці гэта была

вялікая царква сьв. царыцы Алены. Уніз, у пахавальную пячору Махпел, што была купленая Аўраамам за 400 сіклей срэбра ў Эфрона Хэттэяніна, цяпер пушчаюць адно магамэтанскіх съвтараў - імамаў. Але надмагільныя падпісы і пліты пахаваных патрыярхаў можна добра бачыць з паверху, даступнага ўсім. Агромністыя каменныя саркафагі пад дарагой шаўковай матэрый, зялёныя для мужчынаў і чырвонай для жонак, робяць вялікае ўражаныне на ўсіх. Места Хэўрон шануецца магамэтамі ня меныш съвятых для іх Мэккі і Мэдыны.

Таму і месца колішній дубровы Мамрэ на адхонных лажбінах, што цягнуцца аж да Міжземнага мора на захад ад Хэўруну, шануецца ўсімі вернікамі. Цяпер заместа дуброваў - найбольш ўзараных палёў. Час, дажджы і ветры здзымухваюць глебу, агаляюць вапняковыя каменны. Дзе-нідзе сярод пустынных узгоркаў відаць рэшткі былога раскошы - невялікія сады масліны і вінаграднікі. І вось тут, на паўночным съхіле аднаго з узвышшаў цудам уцалеў да нашага часу адзін дуб з часоў... якіх бы Вы падумалі?... з часоў Аўраама! Так, гэта не памылка друку, дарагі чытач! Менавіта, з ЧАСОЎ АЎРААМА.. З тых незапамятных біблейскіх часоў, калі перад сваім шатром Аўраам пабачыў трох дзівосных вандроўнікаў. Можа гэта якраз і ёсьць той Дуб, які даваў засень Аўрааму ў той цудоўны момант, бо, паводле Святога Пісьма, ён сядзеў у гарачы дзень каля шатра, калі пад паўднёвым сонцам удзень, калі яно там гэтак і смаліць, патрэбна было мець

досыць засені. І вось роўна ўсе - і пасълядоўнікі Ісуса Хрыста, і верныя запаветам Магамэта, і дбайнікі Закону Майселявага - з адноўкавай руплівасцю сцвярджаюць, што гэта якраз той самы Дуб, каля якога стаяў Аўраамаў шацёр, калі адбылося Божае Зъявішча.

Многія хрысьціянскія пісьменнікі IV стагодзьдзя прыгадваюць аб Дубе Аўраама і паказваюць ягонае месца якраз там, дзе ён цяпер і знаходзіцца. Наш паломнік - суродзіч з XII-га стагодзьдзя, ігumen Даніла, пісаў: «Ёсьць жа Дуб Святы побліз дарогі... направа стаіць на высокім узвышшы. Дуб ні надта высокі, штурпаты вельмі; галіны яго нахіленыя да зямлі... Ад тога Дуба да Хэўрона - дзъве вярсты».

Тое, што Мамвыйскі Дуб ня выдаўся Данілу вельмі прыгожым, зусім зразумела. Палестынскія Дубы вельмі адрозніваюцца ад нашых беларускіх. Хэўронскі дуб належыць да асаблівага, г.зв. каменнага дубу. Ён мае маленькія лісточкі, жорсткія, выцягнутыя накшталт яйца, з безлічай, як у піле, зубчыкаў. Палестынскі дуб зялёны круглы год. Але ягоныя невялічкія жалуды съедчаць, што гэта сапраўдны дуб. Яны бадай што нічым не адрозніваюцца ад эўрапейскіх жалудоў.

Такім чынам, Мамвыйскі Дуб - гэта адзіны цяпер жывы съедка Богазъяўлення прабацьку Аўраamu. Таэмныя Падарожныя спушчаліся ў Хэўронскую Даліну. Аўраам, седзячы ў засені пад дубам у дзённую гарачыню, пабачыў іх на сухіле гары, дзе цяпер выбудаваны расейскі сабор і

манастыр. Архімандрыд Антанін купіў тую дзялянку з дубам ад Хэўронскага жыхара Ібрагіма Шалудзі за тры тысячы франкаў 1 лістапада 1868 году і замацаваў яго за Рускай Праваслаўнай Духовай Місіяй. Адразу тая дзялянка зямлі была абнесеная съянай, каб зберагчы съятое дрэва ад фанатыкаў-мусульманаў, якія маглі помсыціца падпалам, і распачата будаўніцтва Дому Паломнікаў на паўночным схіле гары, крыху вышэй Свяшчэннага Дуба. У 1874 годзе Дом той адчыніўся для прыйма паломнікаў. З таго Дому добра відаць Хэўронская Даўгіна, частка гораду Хэўрону, мячэць над пячорай Махпел з грабніцамі прабацькаў. На далёкім Захадзе ледзь сінега ў шэрым тумане Міжземнае мора, да якога яшчэ сотня кіляметраў.

Праваслаўная Духовая Місія і далей купляла суседнія дзялянкі ад арабаў аж да самай рэвалюцыі 1917 году. Такім чынам, ейныя ўладаньні разрасліся аж да 72 тысяч і 355 квадратовых мэтраў. На тэй зямлі цяпер цівітуць вялікія вінаграднікі і агароды для манаушскай браціі. У 1906 годзе распачалі будаваць вялікую царкву, якую і закончылі ў 1925 годзе. Сам Патрыярх Ерусалімскі Даміан асьвяціў яе ў імя св. Прабацькаў, а ейныя бакавыя алтары - у імя Святой Тройцы (правы) і ў імя Св. Міколы (левы).

Цяпер там жыве колькі манахаў, што ахоўваюць месца і служаць у Царкве св. Праайцоў. На трэйці дзень свята Пяцідзесятыніцы каля Мамврыйскага Дубу адбываецца Божая служба ў гонар зъяўлення Прэсвятоі Тройцы.

Сам жа Дуб абнесены ўздоўж падножжа каменай съцяною. Вакол яго зроблены жалезны навес, пад якім адбываюцца маленіні. Да ствала прыматацаваная ікона Прэсвятоі Тройцы. Уся пляцоўка вакол Дубу агароджаная жалезнымі кратамі.

Каржакаваты Ствол тога Дубу за колькі тысячагодзьдзяў стаўся такім грубым, што разьдзяліўся на колькі ствалоў. Некаторыя зь іх ужо памерлі або былі зламаныя бурай. Але колькі сукоў асяродкавага ствала яшчэ ўсё жывуць, пакрытыя густымі лісьцямі, і даюць штогоду багаты ўраджай жалудоў.

Усевалад Ціхановіч колькі разоў абыйшоў агароджаную пляцоўку, над якой горда ўзвышае сваю зялёную галаву Святы Дуб. Ён пільна ўглядаўся ў зялёна-рудую карону над галавой. Праз лісьцевую сетку свяцілася блакітна-чыстае неба. Таполі па той бок агарожы стаялі щіхімі сьвежкамі, ня кратуючы анічутцем лісьцем. Усё вакол выглядала нібыта заварожаным Божай цішынёй. Сама вечнасць, здавалася, запанавала тут, а над ёю жывым выяўленнем тога дыхання адвечнасці ўздымаўся ўгору сваім жывым, так жывым, як і тысячы гадоў таму назад, зялёным лісьцем. Усевалад доўга ня мог запыніць свайго ўзрушаньня - магчымасцяй адчуць пульсаванье жывога жыцця з глыбіні вякоў і тысячагодзьдзяў. Яму здавалася, што ён чуе, як грукочукі па карэньях тога дрэва сокі зямлі, што ішлі з самых нетраў старога часу і паілі ім прабацьку ўсіх дрэваў, што аздаблялі тое ўзвышша. Усевалад

беражліва клаў на руку леташнія пажаўцелыя ад часу і дажджу жалудкі. Ягонае сэрца съціскалася жalem да тых святых дароў, якіх гэтак шчодра раськідаў па зямлі святы Дуб. І ён рупліва пачаў зьбіраць іх у мяшечак, каб завесыці на той бок Акіяну, дзе яны яму будуть заўсёды соладка прыгадваць тыя часіны, калі стаяў беспасярэдня каля тога Дубу.

Тым часам усіх запрасілі ў Царкву памаліцца. Прайшлі дарогаю пад вінаграднымі дрэвамі, што цяжкімі гронкамі навісалі скроль і закрывалі ад неба паломнікаў суцэльным парасонам. Дзе-нідзе гронкі пукатага вінаграду зьвісалі гэтак нізка, што краналіся галоў падарожных. Гэтак нібыта і прасліся, каб чыясыці рука сарвала іх. Дзе-хто і спакусіўся быў тым плодам, употай ад іншых разжоўваў ціхама салодкія ягадзіцы. Мяркуем, што на гэты раз паломніцкія «Адамы і Евы» не ўпадобяцца прабацькам, якіх д'ябал здолеў спакусіць і ў грэх увесыці.

Пасля агляду цудоўнае царквы і маленьня ў ёй, госьці былі запрошаныя ў манастырскую Трапезную. І трэба прызнаць, што на гэты раз пачостка пераўышла ўсе чаканыні. Паломнікаў звычайна ў манастырох стараюцца пачаставаць як мага лепш. Гэтак было на Елеоне, у Гефіманіі, Віфаніі і іншых месцах. Манашая брація ўсюды і заўсёды рада прымаць паломнікаў і дзяліць з імі хлеб-соль. Але тут каля Дуба Мамврыйскага брація гэтак пастаралася, што пакінула незабыўны ўспамін на ўсё жыцьцё. У часе яе Ігумен манастыра чытаў тэкст на тэмы святых падзеяў

тых месцаў.

Запамяталася агульнае ўзвышанае рэлігійнае пачуцьцё, што ахапіла ўсіх гасьцей. Да добрага настрою прычынілася асаблівае самаробнае вінаграднае віно, якім колькі хто жадаў частаваўся кожны.

У канцы манахі нават прапанавалі ўзяць з сабою па пляшты тога віна. І Ўсевалад пазней шкадаваў, што не скарыстаў з тae нагоды. Гэта-ж было такое віно, ад якога не п'яне чалавек, але чым больш п'е яго, тым больш вясёлы і ўздымны настрой апаноўвае яго. Галаве было ад яго лёгка, нагам ня цяжка, а на сэрцы лагодна і гэтак добра, што хочацца здаецца ўвесь съвет абняць і ўсім дараваць усе колішнія і заадно і прышлія крыўды. Так, гэта сапраўды хрысьціянскае віно і, магчыма, падобным віном некалі частаваў Ісус Хрыстос сваіх вучняў у часе Тайнай Вячэры на Сіёне, казаў: «Пійте от нея всі: сія есть кров Моя, яже за вы и за многія изливаемая во оставленіе грехов».

І калі цяпер Усевалад Ціхановіч згадвае багацьце трапезы каля Дубу Мамврыйскага і парабойноўвае з абставінамі ў бяднейшым монастыры Прэпадобнага Георгія Хозэвіта па дарозе з Іерыхону ў Ерусалім, ягонае сэрца міжвольна сціскаецца жalem. Там бедныя манахі ў закінутым высока і далёка ў пустынныя горы былі адно ў стане вітаць паломнікаў гучным звонам. Іхныя старыя лядаштыя руکі ўсё ж неяк здолелі з высокай надгорнай званіцы агаласіць прастору рэхам рознагалосых званоў.

Той тады звон горнае царквы Хозэвіта напоўніў сэрцы паломнікаў глыбокай удзячнасцю і спагадай да гасцінных, закінутых у іншы сьвет дзеля іншага праведнага жыцця, манахаў-пустыннікаў.

Яны спатыкалі гасцей тэю сольлю-хлебам, якіяны адно і мелі. Іхны звон прагучаў у сэрцы вяшчуном-благавестам, за які ўсе, і Ўсевалад Ціхановіч асобна, былі ўдзячныя. Праўда, ня шмат цяпер знайшлося аматараў сяліща там. Цяпер там і дзесятка манахаў не набярэцца. Адно колькі іх адважылася пасяліцца над горным патокам Харафа, які ўзімку з шумам і грымотным стукам нясе свае імклівия воды ўздоўж глыбака пракапанага яру. Туды яшчэ ў біблейскія часы прышоў быў смуткаваць і маліцца нясуцешны Іаакім з роду Давідавага, якому за бязьдзетнасць святары не дазволілі прыняць ахвяру ў Храме. Яго тут наведаў Анёл Гасподзен і абяцаў яму нараджэнне Благаславёныя дачкі. Праведнік Іаакім вярнуўся да жонкі і хутка займеў дачку Марыю. А съв. Анна пазней малілася з колькімі набожнымі жонамі ў Кутылійскай Цясьніне і жыла там пустынніцай. У пятым стагодзьдзі там знайшоў быў сабе прыстанішча пасля пакланення Ерусалімскім святыням сучаснік Саввы Асвячонага, прэпадобны Іаан з Эгіпту. За ім і была створаная тут Хозевіцкая Лаўра, а самога Іаанна празвалі Хазевітам. У старыя гады адзін ён быў за япіската кесары Палестынскай, але аддаў перавагу сваёй Лаўры, дзе і памёр у Госпадзе.

Лаўра тая асабліва павялачылася за часоў

Георгія Хозевіта, у VI-VII і VIII стагодзьдзях. Ягоная грабніца да сяньня паказваецца і манастыр носіць ягонае імя. Ён колькі разоў разбураўся дзікімі плямёнамі. Грэцкая Патрыярхія ў 1880 г. канчальна аднавіла яго ў выглядзе падобным на манастыр на Соракадзённай гары. Манастырскія кельлі і Храм, высячаныя цалкам у скале на вышыні ў 25 мэтраў над ручвом страшнага ўзімку і безводнага ўлетку патока.

Ад старажытнай Лаўры засталіся мастацкія фрэскі з абразамі жыція прав. Іаакіма, магільня прэп. Георгія, мазаіка IV-VI стагодзьдзяў. Над дахам сучаснае царквы, побач блакітнага купала і стройнай вежы каланчы, на горным схоне - пячора сьв. прарока Ільлі. Тут ён жыў, калі Ізраільскі цар Ахава загадаў яму пакінуць Самарыю і «схавацца каля патоку Хорафа, што насупраць Іардана». Тут сьв. Ільлю карміў воран. У пячоры стаіць вялікі абраз прарока Ільлі, які прымеае ежу ад ворана. Цікава, што і да гэтага часу плойма воранаў заўсёды кружыцца над тым узвышшам.

Месца манастыра прэп. Георгія Хозевіта надзвычайна цікавае і асаблівае. Трэба доўга ісьці да яго горнаю камяністую съцежкаю, да перакінутага праз глыбокую цясніну каменнага маста. Унізе пакінуты мыш зарос дзікаю травою і кустамі. Шуміць паціху бягучая вада па каналу аж у Ерусалім. Даехаць сюды можна адно на осьліку або пеша. Сыцяжынка ўвесь час бяжыць побач круглога яру, і трэба быць асыцярожным, каб не зваліцца ў бездань.

Уздоўж усхонных скалаў і да сяньня яшчэ жывуць дзе-нідзе пустэльнікі ў пячорах. Відаць пратаптаныя съцежачкі ўздоўж адхонных кручаў. Надворны бок пячоры звычайна зачынены драўлянымі дзъверцамі пад крыжком. Зь іх спушчаюцца ўніз вяровачныя лесьвіцы, часта адзіны спосаб дастацца ў хаціну такога пустынніка.

Прыходзіцца дзівіцца, чым яны жывуць, калі нідзе ніякіх адзнакаў абробленае зямлі ці якіх гародчыкаў. Відаць, патрэбы свае зводзяць да мінімуму. Але гэткім способам самаізалявання ад грэшнага съвету, яны ратуюцца ад сусъветнага наступу сучаснае Садомы і Гаморы. Кажнаму сваё. Нам, людзям съвецкага жыцця, бачыцца іншая дарога служэння Госпаду Богу. Мы стараемся праводзіць Божыя законы ў самім жыцці. Але няма патрэбы адмаўляць і права пустынніка собскімі дарогамі ісьці да Бога.

Дарэчы, знайшоў у манастыры Хозевіта прытулак сваёй Богалюбнай душы і адзін чалавек, казак з Дону. Каб хоць нешта здабыць на пракармленыне, ён расчыняе перад паломнікамі сундучок з чэрапам чалавека і прапаноўвае цалаваць яго, як аднаго з святых падзвіжнікаў Грузіі. Ад пацалункаў той чэрап ужо аж блішчыць. Вернікі ў чарзе падъходзяць пакланіцца тому святому, цалуюць і кладуць даляры на скрынку. Казак кожнага запэўнівае, што адна думка аб tym падзвіжніку наводзіць на спакой і пасяляе ў душы съветлыя надзеі.

«Кажны чалавек зарабляе свой хлеб адно яму

дастүпнымі сродкамі», - думаў пра тога казака Ўсевалад і паклаў яму свайго даляра на куфэрак. «Няхай яму Бог даруе ягонае вынаходзтва. Жыць жа яму неяк трэба і на тэй гары, куды яго закінуў лёс у ролі інака і дзе ён цешыцца той нямой цішынёй, у якой адно найлепш і слухаць голас Усявышняга і ратавацца ад наступу сатаны. И Бог яму, я пэўны, даруе тыя нявольныя грахі, ад якіх людзям зла ня робіцца, а беднаму інаку падмога вялікая. А часам можа і на добро пойдзе, калі чалавек вераю лечыць злыдні, што пераследуюць яго?»

Немагчыма пералічыць усе манастыры ўсіх веравызнаньняў на Святой Зямлі. Iх значна больш, чымся паломнікам даводзіцца за два тыдні наведаць. У кожным зь іх па-свойму, на сваёй мове і паводле сваіх традыцыяў, праслаўляюць Бога і прапаведуюць хрысьціянскі шлях жыцьця. Гэта заўсёды радуе і натхняе паломнікаў і ўсіх, каму дарагія Вялікія Хрыстовыя запаветы. Адно ў наш час наводзіць на сумныя развагі: немагчымасьць папаўненія манахаў у праваслаўных манастырох вядзе да ўсе большага і большага скарачэння іх ліку. Старыя манахі паступова паміраюць, - дарма, што іх век звычайна даўжэйшы, чымся людзей съвецкага жыцьця. А на змену ім прыходзіць вельмі і вельмі мала. Вялікая крыніца іхняга заўсёдняга папаўненія з праваслаўнага славянства цяпер бадай-што зусім запынілася ў выніку захопу ўлады ваяўнічымі бязбожнікамі. А маленькая Грэцыя, адзіная цяпер у вольным съвеце праваслаўная

Эўрапэйская дзяржава, ня ў стане запоўніць усе вакансіі ў праваслаўных манастырох Палестыны. Таму праваслаўныя манастыры арабскае Палестыны запоўненыя далёка не на поўную магчымасць. Часам там, дзе магла быць сотня ці больш манахаў, жыве адно які дзесятак, а часыцей і таго менш. А ў Ізраільскай частцы Палестыны і таго горш. Ізраільскі ўрад не дазваляе наагул прыяжджаць манахам з-за мяжы і асяляцца ў манастырох. Разылік просты: з часам старыя манахі адыйдуць у лепшы съвет, а манастыры з-за адсутнасці жыхароў адыйдуць да дзяржаўнае маёмасці. Цяжка манастыром і з сродкамі: адзіная крыніца папаўнення касы - ахвяры паломнікаў. Дабрабыт і лёс манастыроў тых у значнай ступені залежыць ад добраага сэрца кожнага хрысціяніна ў съвеце і ўсіх нас.

XII. **У патрыярхіі ерусалімской**

«Паўстань, съвяціся, Ерусалім, бо прыйшоў
съвет твой, і слава Гасподняя ўзышла над
табою. Уздымі вочы твае і паглядзі вакол:
усе зьбіраюцца, ідуць да цябе...»

Ісаія 60, 1, 4

Улетку 1966 году праваслаўная група паломнікаў, зь якою езьдзіў у Палестыну аўтар гэтых нарысаў, была асабліва ўражаная згуртаванасцю і салідарнасцю усіх удзельнікаў, съвятароў і вернікаў. Усе з цяплынёю на сэрцы прыгадваюць той энтузіазм, з якім наведваліся съвятыя месцы і тую дапамогу і прыём, з якім іх сустракалі ў Патрыярхаце Ерусалімскім і на месцах. Нельга забыць тае радасці і любові, якая съвяцілася ў тварах архіманdryта Дзімітрыя - начальніка Духоўнай Mісіі ў Ерусаліме, радаснага малебну і сълёзаў у вачох, калі паломнікі слухалі съпяваныне маладых арабак, вучаніцаў Віфанскае школы, і манашак Гефсіманскага Съвяtlіцы.

Назаўсёды панесьлі ў сваёй удзячнай памяці паломнікі абраз сапраўданае, хрыстовае дапамогі брату ў Хрысьце. Адзін з паломнікаў, благачынны Філядэльфійскай Акругі, пратоіерэй Мікола Сянькоўскі цяжка захварэў, быў часова пакладзены ў Шпіталь на Елеоне, а пасля самалётам вывезены назад у Амерыку. І вось, напярэдадні ягонага звароту ў ЗША, ён быў сабораваны япіскапам Мэфодыям і ўсімі

съвятарамі. Пасъля гэтага зварушлівага таінства хворы на насілках быў унесены ў Храм Гасподні і пад съпяваньне вялікодных трапароў быў паставлены на падлозе каля самага Гасподняга Гробу. З съязамі вялікага замілаваньня хворы мог дакрануцца да Святога Ложа, памаліцца і выкананаць найвялікшы абраад кожнага паломніка. Затым яго паднеслі да Камня Памазаньня і далі змогу дакрануцца і памаліцца на Галгофе. Хавальнік Гасподняга Гробу ігумен Даніл дазволіў і дапамог хвораму прыкладыціся да съвятыняў Рызыніцы. З нязвычай цярплівасцю і дзівутоднай мужнасцю пакутнік разъвітаўся з паломнікамі, для кожнага знайшоўшы асобнае слова міласці і ласкі. Ніколі не забудуцца жартлівыя слова хворага съвятара. Лежачы на насілках, ён яшчэ знаходзіў змогу жартаваць:

- Вось бачыце, я маю перавагу перад іншымі. Усе Вы на собскіх нагах наведваеце гэтыя жыцьцядайныя месцы. А мяне нясуць, як пана, ды яшчэ ўслугойваюць.

Усе мы надзвычайна цешыліся з тae прычыны, што хвораму далі змогу пабачыць тое, дзеля чаго ягонае струджанае цела пакрыла было гэткую адлегласць праз Акіян і ўсю Эўропу, што не прайшла дарэмна ягоная мара пабачыць у жыцьці Святыя мясыціны. Пабачыў, такі, дарма, што ў вельмі і вельмі крытычны час жыцьця. Усіх надзвычай цешыла съведамасць выкананага абавязку, радавала брацкая дапамога і хрысьціянская спагадлівасць.

Кажны дзень на Святой зямлі прыносіў

богалюбівым паломнікам усё новыя доказы няўміручае Хрыстовае любові і асаблівай увагі да шукальнікаў Божае праўды. У дзень першага пакланення Гасподняму Гробу 15 ліпеня для іх адбыўся адмысловы прыём у Троннай Залі Патрыярхіі. Блажэнны Патрыярх Ерусалімскі Венэдзікт з сапраўданью любою прымай праваслаўных паломнікаў. Ён шчыра радаваўся, што колькасць іх штогодне ўзрастает і выказаў пажаданье, каб у будучым годзе іх было ўдвяя больш. Ён ахвотна даў дазвол на наведанье ўсіх Святых месцаў, багаславіў Уладыку Мэфодыя з Парыжа і прыбыльных зь ім восем протаірэяў адбываць літургію каля Гасподняга Гробу на Галгофе, у Віфлееме, каля Гробу Божай Маці і ўсюды, дзе Ўладыка пажадае.

У дапамогу паломнікам суправаджаць іх па Святых месцах Патрыярх Венэдзікт прызначыў іх вернага сябру, любімага і аўтарытэтнага архімандрыта Феадосія - ігумена Віфанскай Жаночай Святылішы. Дарэчы, частка паломнікаў і жыла ў кіраваным ім манастыры, а частка ў інтэрнаце Віфанскай Школы. Прыймаючы і сардэчнасць прыйма паломнікаў у Патрыярхіі была замацаваная інтымнаю бяседаю з самім Патрыярхам і кожнаму паднесенай чаркай смачнага віна, як і частаваньнем усходнімі салодкімі ласункамі.

Немалым здавальненнем было для паломнікаў агляданье ўнутраных пакояў Патрыярхіі з безылчай фотаздымкаў царкоўнага жыцця Ерусалімскае Патрыярхіі. А напярэдадні ад'езду

паломнікаў з Палестыны Блажэнны Патрыярх Венэдзікт зноў прыняў іх, на гэты раз у Летний Рэзідэнцы і ў Малой Галілеі. Гэта менавіта там незадоўга да гэтага адбылося гістарычнае спатканье Папы Рымскага з Сусьветным Патрыярхам Афінагорам. Прыемна было пачуць там ад Патрыярха Венэдзікта запросіны Ўладыку Мефодыю зноў наведаць з групай паломнікаў Святыя Месцы. Патрыярх уласнаручна ўзнагародзіў Правялебнага япіската Мэфодыя і восем съятароў-паломнікаў адмысловым мэдалём, адчаканеным з нагоды перанясеньня мошчаў Св. Саввы Асьвячонага з Вэнэціі ў ягоную даўнюю лаўру на Святой Зямлі. За асаблівія заслугі ў справе дапамогі Святым месцам сакратарка Парыжскага Палестынскага Камітэту была ўзнагароджаная Крыжом з кавалкам Жыватворнага Крыжа Гасподняга. А ўсе паломнікі атрымалі ад Блажэннага Патрыярха Венэдзікта адмысловы дыплём - пасьведчаныне паломніцства ў Святую Зямлю. Тут ніжэй падаецца арыгінальны ангельскі тэкст такога пасьведчання, выданага на імя аўтара гэтих нарысаў.

The Holy Sepulchre
CERTIFICATE OF PILGRIMAGE

The undersigned the Very Reverend Archimandrite Germanos, Guardian and Superior of the Church of the Holy Sepulchre, hereby certifies that

Dr. Vladimir Seduro

has duly visited the Church of the Holy Sepulchre of our Lord and Saviour Jesus Christ and the other Holy Shrines within the Basilica of the Holy Sepulchre and as a Pilgrim has made therein his pious devotions on this the 15th day of July in the year of Our Lord One Thousand Nine Hundred and sixty sixth; Whereof this Certificate signed and sealed in the Holy City of Jerusalem is a Witness.

We pray and beseech the Almighty and Eternal God that He will bless and save this Pilgrim, preserving him from all evil and danger; and that He will guide and strengthen him in the way of Piety and Holiness, so that he may take his part in the building of Christ's Kingdom of Earth.

(Seal)

(Signature)

Guardian of the Church of the
Holy Sepulchre

ХІІІ. **Перамога духа**

**«Ісус Хрыстос перамагае...»
З падпольнага выданьня**

Ніколі ні сатрэцца з памяці той вечаровы перадзакатны час, калі паломнікі азіralі заліты зырка-чырвонымі пасмамі заходзячага сонца белакаменны Ерусалім. З гары Малой Галілеі Патрыяршай летняй рэзыдэнцыі ўвесь Ерусалім, і арабскі, і Ізраільскі, ляжаў рэльефна, як на далоні, і нібыта песціціся ў апошніх праменьнях сонечнага дня. Манахі называлі многія добраачныя і знаныя будынкі па тым баку мяжы. Даўгою высокаю каменнаю выгінастую градою разлёгся будынак Ізраільскага Парлямэнту. Яго абступалі гістарычныя прысадзістыя камяніцы, што помніць і носяць рубцы на сабе розных часоў і зъменаў уладальнікаў. А там жа сярод іх ці мала і такіх, пад якімі ляжыць таксама зямля, выхаджаная і ўтаптаная ступнямі Хрыстовых вучняў і нат' самім Збавіцелем.

Балела сэрца і становілася сумна, што выхаджаная Хрыстом і палітая яго кроўю зямля цяпер ляжыць падзеленая паміж двумя варажнечымі табарамі. І няма наразе ніякіх палітычных лекаў на ту ю варожасць. Колькі съвет ні стараецца перашкодзіць раздзымухванню штучнага пажару на той дзялянцы, яму ўдаецца адно прыпыніць той агонь на нейкі час, а ў сярэдзіне ён тлее і дае раз-паразу ведаць пра сябе выбухам усё новых і новых забойчых дзеяньняў з

абодвых бакоў. Слухаючы тлумачэнныі бакоў у Аб'еднаных Нацыйах, цяжка разобрацца, хто вінаваты. Кажны раз разгляд той не дае вынікаў і справа каторы раз зноў кладзецца пад сукно.

«І мусіць так будзе яшчэ доўга-доўга, пакуль людзі ня звернуцца да адзіна правільнага сродку вырашэння спрэчак па-Божаму: дараваць адзін другому ўсе крыўды і пачаць жыць па-новаму з любою і ласкаю да кожнага, як вучыў Збавіцель. Гэта-ж ён і праліў сваю высокародную кроў у імя такога пагаднення людзей», - думаў тады там Усевалад Ціхановіч, седзячы на невысокай пашчэрбленай сцяне, што адлучала з заходу сад высокіх магутных дрэваў Патрыяршае рэзыдэнцыі ад прасторы няведама каму належачых выгарэлых і пажоўкльых узгоркаў ніжэй.

І яму тады на Святой Зямлі прыгадаўся Святы Іоанн Златоуст з залатымі словамі: «Чamu-ж ты ня здольны дараваць кры́ду свайму ворагу? Зъмяні свой нораў: калі ты злосны, страйся быць рахманым; калі помслівы, ня помсыці; любіш абгаворваць і пляткарыць - устрымайся, і г.д. Рабі ў дні паста больш добра, будзь спагадлівым да людзей, ахвотней дапамагай тым, хто патрабуе дапамогі, маліся больш дбайна, цяплей, і г.д.». А прэпадобны Серафім вучыў здабываць Святы Дух Божы і тым агнём распальваць сэрцы і чэрыва, раёў зьвяртацца да пакаяння і малітвы, скарыцца ў вызнаныі чалавечых грахоў. І вось каб усе людзі ўсьвядомілі сябе грэшнымі, вінаватымі перад усімі, за ўсе быўля і сучасныя грэшныя дзеі, дык лягчэй бы было і міру дасягнуць. А тут, на Святой Зямлі

веліч Хрыстовых чыноў, значенне ягонае пропаведзі любові і дараваныя асабліва пераканаўчыя. Бадай-што дзьве тысячы гадоў Святыя Месцы стаяць надзеінымі вартаўнікамі вялікіх запаветаў і перамаглі шмат варожых разбуральных стыхіяў. І яшчэ выстаяць ці мала наскокаў, бо ўрэшце-рэштаў Хрыстос заўсёды перамагае. Сучасныя дасягненныя навукі давялі, што матэрыйя, у якую гэтак сълепа верылі матар'ялісты-бязбожнікі і якую яны з часоў Маркса абагаўлялі, ёсьць нічым іншым, як відам энэргіі, г.зн. паходзіць ад Сілы, Волі, Духа, іначай кажучы, ад Бога. І цяпер, магчыма, як ніколі раней хрысьціяне мусяць яднацца, знаходзіць аднаверцаў у Божую праўду. І Святая Зямля становіць сабою важны стымул у хрысьціянскім адраджэнні і духовым уздыме нашага часу.

На зваротным шляху з Святое Зямлі 30 ліпеня паломнікі знаходзіліся на параплаве «Аўсонія», які збіраў іх з Бейрута і цяпер пад гарачым эгіпецкім сонцам запыніўся ў Александрыі. Паяжджане павыходзілі на палубу і, абавершыся на поручні, дзіваліся на ўсходнюю экзотыку. Унізе ў порце гарланілі сотні розных разносчыкаў-гандаляроў. Кажны з іх намагаўся прыцягнуць увагу да свайго тавару, выхваляючы яго на ламанай ангельскай, французскай або проста на арабскай мове. Кажны з іх уздымаў высака свае рэчи, гучна шчоўкаў замкамі валізак, пstryкаў пальцамі, ляскаў зубамі, каб вылучыць іх перад іншымі. Фокусынікі чаравалі дзяцюкоў і жанчын удалымі хітрыкамі, глыналі зьмей, птушак, трусоў, каб пасъля нечакана

вымаць іх з інших кішэняў. Глыналіся кінжалы, нажы, галубы, агонь. Усьлед за гэтм выстаўляліся шапкі для падачкі. Зьверху сыпаліся далавах «квотэры», «даймы», «нікелс».

З палубы пераплava «Аўсонія» чулася наша гаворка. А побач недалёка ад «Аўсоніі» стаяў вялікі савецкі пераплаў «Фэлікс Дзяржынскі». Адтуль чулася расейская мова, на палубе мітусіліся гаваркія жанчыны, на зямлю сыходзлі дзябёлья мужчыны з задзірыстымі паглядамі на сьвет. Гэта былі савецкія інжынэры і тэхнікі, што ехалі будаваць электра і гідрастанцыі «сваяку» Насэру.

І вось гэтае спатканье каля эгіпецкіх берагоў горсткі праваслаўных паломнікаў - носьбітаў духовых багацьцяў - з прадстаўнікамі сучаснай матэрыялістычнай Рasei - тэхнічна багатай, але духова пустой, зьбядненай, было асабліва сымбалічным. Гэта была фактычна сустрэча двух супроцьлежных сьветаў: Высокага Сьвету Свяятога Духу і сьвету абагоўленай паганская матэрыі.

Дух супраць Матэры! Хто пераможа ў даўгім спусташающим спаборніцтве?

Для Ўсевалада Ціхановіча цяпер, пасля наведаньня Святое Зямлі, іншага адказу на гэтае пытанье ня было. Ён упэўнена і пераканальна прамовіў уголас:

- Пераможа Дух! Хрыстос Уваскрос!

Студзень-люты, 1967
Трой, Нью-Ёрк

ЗЬМЕСТ

Уступ
У дарозе праз Ярданъ
Сэрца съвету
Малітва ля Каменя Памазанъня
Съведкі крыжовых жарсыцяў
Ля Гробу Гасподняга
Малітвы перамогі над съмерцю
Крыжавым шляхам
У Віфлееме, месьце Давідавым
Крыніца духовага ачышченьня
і збаўленъня
У съятой Ярданской плыні
У гасыцях съведкі біблейскіх часоў
У Патрыярхii Ерусалімской
Перамога духа